

Türkiye'nin Gelecek Siyasi Sistem Tercihii *Rasyonelleştirilmiş Parlamentarizm, Yarı-Başkanlık ve Başkanlık Sistemleri*

*Doç. Dr. Cüneyt Yüksel**

Özet

Türkiye'de siyasi sistem arayışları ile başkanlık veya yarı başkanlık sistemine geçiş tartışmaları, yeni Anayasa yapım süreciyle birlikte yeniden gündeme gelmiştir. Parlamenter rejim geleneğinden gelen Türkiye'de siyasi uzlaşma kültüründeki eksiklik, siyasi istikrarsızlık, yasama organı üyelerinin etkisizliği, yürütme organının sorumluluğunu harekete geçirme yollarının zayıflığı eleştirileri üzerinden mevcut siyasi sistemi değerlendirmek gerekmektedir. Her siyasi sistemin kendi açısından yararları ve sakıncaları olduğundan, Türkiye'de hükümet istikrarının yanı sıra siyasi istikrarı da sağlayacak, denge ve fren mekanizmalarının olduğu gerçek kuvvetler ayrılığını hayata geçiren, temel hak ve özgürlüklerin, demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün korunmasına hizmet eden bir siyasi sistem için gerekli düzenlemeleri yapmak ve yeni bir yönetim anlayışı geliştirmek gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Uluslararası Hukuk, Karşılaştırmalı Hukuk, Siyasi Rejim, Hükümet Sistemi.

Abstract

Turkey has been exposed to the issue of adapting new governmental system and switching to a presidential or semi-presidential system with the new constitution-making process. Current parliamentary democracy of Turkey should be discussed to help resolve political problems such as lack of consensus, political instability, ineffectiveness of the members of the parliament and lack of control the government. There is no governmental system with zero problems. Thus, in Turkey, a new approach of governing is needed to address political and governmental stability, separation of Powers

* TBMM 23. Dönem Milletvekili. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden lisans, Harvard Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden yüksek lisans, Stanford Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden yüksek lisans ve doktora derecelerine sahiptir.

with checks and balances, and guarantees fundamental rights and freedoms, democracy and the rule of law.

Keywords: Comparative Law, International Law, Political Regime, Governmental System, Parliamentary System, Presidential System, Semi-Presidential System.

I. Giriş

Türkiye’de 21 Ekim 2007 tarihinde halkoylaması yoluyla kabul edilen anayasa değişikliği, Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesini öngörmektedir. 28 Ağustos 2014’de görev süresi dolduktan sonra, 12. Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından değil halk tarafından seçilecektir.¹ Türkiye bu değişiklikte saf parlamenter sistemin yanı sıra yarı başkanlık sisteminin bir kısım özelliklerini de taşır hale gelecektir. Kaldı ki, bugün gelinen noktada Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından belli bir süre için seçilmesi, TBMM’yi yenileme yetkisine sahip olması ve bazı önemli görevdeki kişilerin atamalarını gerçekleştirebilmesi gibi sembolik niteliği aşan esaslı yetkilerle donatılması da yarı başkanlık sistemine yaklaşıldığı şeklinde yorumlanabilir.

Parlamenter sistemlerde, meclisteki çoğunluğu elinde bulunduran parti ile aynı siyasi görüşü paylaşan halk tarafından seçilmiş Cumhurbaşkanı’nın varlığı rejimin yarı başkanlık sistemine yaklaşmasına veya dönüşmesine neden olacaktır. Fakat hükümetin meclisten güvenoyu alma zorunluluğu, genel siyasetinden sorumluluğunun yanı sıra parlamento önünde kolektif ve bireysel sorumluluğu rejimin parlamenter özelliklerini de göstermektedir. Ayrıca 1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanı’na verilen yetkilerin esaslı yetkiler olması her ne kadar parlamenter sistemi yarı başkanlık sistemine yaklaştırsa da Cumhurbaşkanı’na Meclis’i fesih yetkisi verilmemesi parlamenter sistemin yarı başkanlık sisteminden en önemli farkını oluşturmuştur.

Görülüyor ki, Türkiye’de parlamenter sistemin terk edilerek başkanlık veya yarı başkanlık sisteminin tercih edilmesi, kolaylıkla, evet veya hayır şeklinde kesin olarak söylenebilecek bir husus değildir. Her sistemin zayıf ve güçlü yanları vardır. Her şeyden önce, parlamenter rejimin doğrudan doğruya kendisinden kaynaklanan özelliklerin, bu sistemi istikrarsız ve güçsüz kıldığı söylenemez. Bu istikrarsızlığa yol açan faktörler, koalisyon hükümetleri, yasamanın ve milletvekillerinin etkisizliği, nisbi temsil seçim sistemi olarak ortaya çıkar.² Oysa çoğunluk sisteminin uygulandığı, disiplinli iki parti sisteminin olduğu örneğin İngiltere’de, parlamenter sistem istikrarlı ve güçlü hükümetler ortaya

¹ Karar No: 2928, R.G. Sayı: 29026, 10 Haziran 2014, Yüksek Seçim Kurulu Kararı.

² Ergun Özbudun, Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı, İstanbul, Bilgi, 1993, s. 152-154; Mehmet Turgut, Başkanlık Sistemi ve Ordu, İstanbul, Boğaziçi, 1998, s. 45.

çıkarabilmektedir. Türkiye’de de 2002’den itibaren istikrarlı ve güçlü tek parti hükümeti bulunmaktadır. Fakat hükümet istikrarının her şeyi çözmediği ve sistemdeki bazı sorunların çözülemediği de ortadadır. Zira yürütmenin yasamaya tahakkümü, yasama üyelerinin adeta asıl işlevleri olan yasa koyuculuğu dahi yerine getirmekten aciz bırakılmaları, yasa koyuculuğun bürokratlara bırakılması ve milletvekillerinin sürecin dışına itilmesi, doğrudan halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanının yetkileri ve bu yetkileri nasıl kullanacağı sorunlarının siyasi sistem tercihi ile birlikte ve hatta daha öncesinde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Bu çerçevede nasıl daha iyi bir devlet ve yönetim anlayışı oluşturabiliriz sorusunun cevabı olarak parlamenter, başkanlık ve yarı başkanlık sistemi tartışılmaya başlanmıştır. Aslında başkanlık veya yarı başkanlık sistemine geçiş önerileri ilk hükümet istikrarsızlıklarının yoğun olarak yaşandığı 1970’lerin ikinci yarısı ve 1980’lerde tartışılmış³ ve maalesef 1982 Anayasası hazırlanırken tartışmalar göz ardı edilmiştir. Sonrasında yeni anayasa yapım çalışmaları sırasında ise tartışmalar bir kez daha hassasiyet kazanmıştır.

Kuvvetler ayrılığı sistemleri yasama ve yürütme yetkilerinin ayrı organlara verildiği hükümet sistemleridir. Bu sistemlerden, (i) yasama ve yürütme organlarının birbirinden kesin olarak ayrıldığı, bağımsız olduğu sisteme başkanlık; (ii) bu organların birbirinden tam olarak bağımsız olmadığı, işbirliği içinde olduğu sisteme ise parlamenter rejim denilmektedir. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği parlamenter rejime ise (iii) yarı başkanlık rejimi denebilir.⁴

II. Parlamenter Sistem

1. Temel Unsurları

Parlamenter rejim 18. yüzyıl ortalarında İngiltere’de ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılda da başka Kıta Avrupası ülkelerinde uygulama alanı bulmuştur. Bu sistem, her ülkede gerilemekte olan monarşik iktidar ile temsili organların uzlaş-

³ Bertil Emrah Oder, Türkiye’de Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Rejimi Tartışmaları: 1991-2005 Yılları Arasında Basına Yansıyan Öneri ve Tepkilerden Kesitler, Başkanlık Sistemi, Türkiye Barolar Birliği, Yayına Hazırlayan: Teoman Ergül, Ankara 2005, s. 31-54.

⁴ Hükümet sistemleri ile ilgili genel bilgi için bkz. Bülent Tanör, İki Anayasa 1961-1982, İstanbul, 1986; Erdal Onar, İsrail’in Kendine Özgü Bir Hükümet Sisteminden Eskisine Geri Dönüşü, Ankara, 2003; Ali Rıza Çoban, Anayasayı Değiştirme Yetkisi Sınırları ve Denetimi, Ankara, 2001; Osman Can, Kurucu İktidar-Demokratik Kuruculuk, İstanbul, 2013; Nur Uluşahin, Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi, Ankara, 1999; Necmi Yüzbaşıoğlu, Parlamenter Rejimlerde Türkiye’de Yürütme Kuvveti, yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul, 1986; Ergun Özbudun, Parlamenter Rejimde Parlamenter Hükümeti Murakabe Vasıtaları, Ankara, AÜHFY, 1962, s.2-13; Turan Güneş, Parlamenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi, İstanbul, Nazir Akbasan Matbaası, 1956.

tıkları bir döneme rastlamaktadır. Tarihsel olarak, parlamenter rejim liberal ve seçkinler rejimidir. Liberal olması mutlak monarşiye son vermesinden kaynaklanmaktadır. Seçkinler rejimi olması da, parlamentonun servete bağlı bir seçime dayanmasından kaynaklanmaktadır. Seçkinler rejimi olarak da, denge mekanizmaları kendi durumunun siyasi bilincinde olan aydınlanmış bir sınıf tarafından ortaya konulmuştur.⁵ Bu rejimin teoriden kaynaklanmak yerine, olayların veya rastlantıların sonucu ortaya çıktığı ve uygulamalarla yerleştiği söylenebilir.

İdeal parlamenter rejimin dört ana özelliği,

- i) Yürütmenin iki başlı olması,
- i) Devlet başkanının siyasi sorumsuzluğu,
- i) Bakanların yasamaya karşı siyasi sorumluluğu ve
- iv) Yürütmenin yasamayı feshi olarak kendini göstermektedir.⁶

i) Yürütmenin İki Başlı Olması

Parlamenter sistemde yürütmenin bir kanadı devlet başkanı, diğer kanadı bakanlar kuruludur. Devlet başkanı yürütme organını temsil etmenin yanı sıra, devletin birliği ve ülke bütünlüğünün de simgesidir. Hükümet başkanı ise, hükümetin ve idarenin sorumluluğunu taşıyan Başbakan'dır. Rejimin ilk ortaya çıkışında başbakanın hukuken öteki bakanlardan üstünlüğü yoktu; siyasi olarak da hükümetin izleyeceği politikanın yürütülmesini ve bakanlar arasında işbirliğini sağladı. Parlamenter rejimin ana yurdu olan İngiltere'de yakın zamana kadar Başbakan'ın statüsü uygulama ile oluşmuş ve yasal statü, 1937 tarihli Kanun'la sağlanmıştır. Siyasi gelişmelerin başbakanlara kazandırdığı önem, hukuki olarak başbakana öteki bakanlardan daha geniş yetkiler tanınmasına ve kendisinin hiyerarşik üstünlük kazanmasına neden olmuştur. Bu durum zaman zaman parlamenter rejimdeki başbakanın başkanlık sistemindeki başkandan daha güçlü olduğu değerlendirmelerini de beraberinde getirmiştir.⁷ Başbakan hükümetin sorumluluğunu üstlenir ve gerektiğinde Cumhurbaşkanı tarafından parlamentonun seçimlerinin yenilenmesini isteyebilir.

⁵ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku (Genel Esaslar)*, İstanbul, Beta, 2012, s. 478; Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Bursa, Ekin, 2013, s. 242-246; Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Yetkin, 2011, s. 350, 355.

⁶ Bülent Yavuz, *Parlamenter Hükümet Sisteminde ve 1982 Anayasası'nda Başbakan*, Ankara, Asil, 2008, s. 21-37; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 355-360; Yusuf Şevki Hakyemez, *Yeni Anayasada Türkiye'nin Hükümet Sistemi*, SDE Analiz, Eylül, 2011, s. 7-9.

⁷ Hakyemez, *Yeni Anayasada Türkiye'nin Hükümet Sistemi*, s. 7-9; Burhan Kuzu, "Başkanlık Sisteminin Özel Detayları", <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/05/08/parlamenter-sistemde-padisahlik>, 17 Haziran 2012; Serap Yazıcı, "Başkanlık Sistemi Türkiye'yi Olumsuz Et-kiler", <http://www.ntvmsnbc.com/id/25086300/>, 17 Haziran 2012.

ii) Devlet Başkanının Siyasi Sorumsuzluğu

Parlamente rejiminde devlet başkanının göreve getirilme tarzı ne olursa olsun, Parlamento tarafından görevine son verilemez kısacası siyasi açıdan sorumsuzdur. Bunun temelinde yürütme organının devamlılığını ve istikrarını sağlama amacı bulunmaktadır. Parlamente sistemde yürütmenin eylem ve işlemlerinden sorumlu olan başbakan ve bakanlar kuruludur. Cumhurbaşkanı'nın siyasi sorumsuzluğunun yanı sıra cezai sorumsuzluğu da söz konusudur. 1982 Anayasası'nda cezai sorumsuzluğunun istisnası vatan hainliğidir.⁸

Devlet başkanının siyasi sorumsuzluğunun diğer nedeni, parlamento ve hükümet arasındaki uyumsuzluklarda tarafsız kalabilmesini sağlamaktır.⁹ Bu nedenle parlamente rejiminde Cumhurbaşkanı yetkilerinin bir kısmını başbakan ve bakanlarla birlikte kullanır (birlikte/ortak veya karşı imza kuralı).¹⁰ Karşı imza kuralı, parlamento önünde sorumlu bakanları, Cumhurbaşkanı'na bağlayan bir kurumdur.

iii) Bakanlar Kurulunun Sorumluluğu

Bakanların siyasi sorumluluğu, parlamentonun güvenini yitirmeleri durumunda görevinden çekilmeleri anlamına gelmektedir. Yürütme yetkisini kullanan bakanlar kurulu Cumhurbaşkanı tarafından parlamento üyeleri arasından atanır. Başbakanın seçeceği öteki bakanların listesi, Cumhurbaşkanı'nın uygun bulmasına sunulur. Bakanlar Kurulunun oluşmasında önemli olan bakanların parlamentonun güvenine sahip olmalarıdır. Bu nedenle, Cumhurbaşkanı hükümetin Başbakanı atamada serbestliğe sahiptir. Fakat güven oyu ve siyasi sorumluluk mekanizmaları nedeniyle, siyasi açıdan, güven oyu alabilecek birini, bir başka deyişle varsa çoğunluğun lideri olan siyasi parti başkanını Başbakan olarak tayin etmesi neredeyse zorunludur. Birlikte çalışacağı bakanları Başbakan belirleyeceği için, Başbakanın hazırlayacağı bakanlar kurulu listesinin parlamente rejim teamülleri uyarınca Cumhurbaşkanı'na imzalanması gerekir. Cumhurbaşkanı bazı bakanlara karşı çıkabilir ama bu sadece uyarı niteliği taşır. Başbakan ısrar ederse Cumhurbaşkanı imzalamak zorunda kalabilir. Aksi halde böyle bir durumda çoğunluğun lideri olan çatışma, Parlamento ve Cumhurbaşkanı arasında bir çatışmaya dönüşebilir ve bu, parlamente rejimin varoluş nedenine ve ruhuna aykırıdır.¹¹

⁸ Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, İstanbul, Beta, 2012, s. 366-368; Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s. 362-368.

⁹ Necmi Yüzbaşıoğlu, Panel Notları, Anayasa'nın Değiştirilmez Maddeleri ve Başkanlık Sistemi, İstanbul Barosu Yayınları, 2011, s. 55-57.

¹⁰ Tanör, Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, s. 322-331.

¹¹ Şule Özsoy, Başkanlık Parlamente Sistem: Cumhurbaşkanı'nın Halk Tarafından Seçildiği Parlamente Hükümet Modeli ve Türkiye İçin Tavsiye Edilebilirliği, İstanbul, XII Levha, 2009, s. 164-169.

iv) Yürütmenin Yasamayı Feshi

Parlamente rejiminde yürütme ve yasama arasında dengeyi sağlayan, Parlamente'nin hükümeti düşürebilmesi karşısındaki araç, yürütmenin de Parlamente'yi feshi olarak karşımıza çıkar. Fesih, belli bir süre için seçilmiş olan Meclisin görev süresi dolmadan varlığına son verilmesidir. İki meclisli parlamente rejiminde genellikle birinci meclise karşı fesih yetkisi kullanılır. Fesih yetkisinin üç fonksiyonu olduğu söylenebilir: Öncelikle, Meclisin hükümeti düşürebilme aracı karşısında, hükümetin de Meclisi feshetme imkanı Meclis ve hükümet arasında bir denge sağlayabilmektedir.¹² Ayrıca Mecliste istikrarlı bir çoğunluğun kalmaması durumunda yeni seçimlerle tekrar istikrarlı bir çoğunluğun oluşması sağlanabilir. Son olarak da, ülkenin geleceği ile ilgili esaslı bir sorun çıkması halinde seçim yolu ile halkın görüşünü almayı, tutumunu öğrenmeyi sağlar. Bu tutum da, Parlamente'ye feshedilerek yeni seçimlere gidildiğinde öğrenilir.

Fransa'da V. Cumhuriyet Anayasası, 12. maddesiyle devlet başkanına Başbakanla görüştüktan sonra Parlamente'yi fesih imkanı veriyor olsa da, devlet başkanının Başbakanın görüşüyle bağlı olmayarak karar vermesini öngörmektedir.¹³ Bu da aslında yarı başkanlık sisteminde devlet başkanının fesih imkanı ne denli güçlü olduğunu gözler önüne sermektedir. Parlamente rejimin benimsendiği ülkemizde ise, 1982 Anayasası, fesih kurumu ile aslında seçimlerin yenilenmesini öngörmektedir.¹⁴ Yarı başkanlık rejiminde var olan fesih yetkisi ile parlamente rejiminde var olan seçimlerin yenilenmesi arasında şu şekilde bir fark bulunmaktadır. Meclisi fesih kararı ile üyelerin temsilcilik statüsü hukuken sona ererken; seçimlerin yenilenmesi kararıyla temsilcilik sıfatı yeni seçimlere kadar devam eder.¹⁵ 1982 Anayasası'nın 116. maddesine göre, seçimlerin yenilenmesi, Cumhurbaşkanının tek başına kullandığı bir yetkidir ancak sebebe bağlı bir yetkidir. Bir başka deyişle, belirli şartlar gerçekleştiğinde Cumhurbaşkanı bu yetkisini kullanabilir. Buna göre, Bakanlar Kurulunun göreve başlarken güvenoyu alamamasından (1982 Anayasası m. 110), görev sırasında güvenoyu alamamasından (1982 Anayasası m. 99, 111), Başbakanın istifa etmesinden veya genel seçimlerle oluşan TBMM'nin Başkanlık Divanının seçilmesinden başlayarak, Bakanlar Kurulunun 45 günlük süreler içinde kurulup güvenoyu alamamasından sonra, Cumhurbaşkanı seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. (1982 Anayasası m. 116)

Parlamente sistemde, Parlamente çoğunluğu ile bakanlar kurulu arasında

¹² Will Jennings, Bureaucratic Performance and Control in British Politics: Asylum Policy 1994-2007, The British Journal of Politics and International Relations, Vol. 12, 2010, 545, 546.

¹³ Serap Yazıcı, Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 94-103.

¹⁴ Yazıcı, Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme, s. 141, 142.

¹⁵ Tanör, Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, s. 337-341.

bir bütünlük olduğundan, Cumhurbaşkanının Meclisi tek başına feshi, aktif politikaya katılmak olur. Oysa, parlamenter sistemde devlet başkanı aktif politika dışında kalmalıdır. Kaldı ki, fesihden sonra yapılacak seçimde aynı çoğunluk Parlamentoda varlığını sürdürürse, Cumhurbaşkanının tutumu halk tarafından benimsenmediği için, görevinden ayrılmalıdır.

1. Parlamenter Sistemin Zayıf Yanları

Parlamenter rejimde hükümet Parlamentonun güvenine dayanır ve her zaman Parlamento tarafından görevinden alınabilir. Bu da potansiyel bir hükümet istikrarsızlığına yol açar. Türkiye’de yaşanan hükümet istikrarsızlıkları ve kurulan koalisyon hükümetlerinin sayısı oldukça fazladır; 1961-1981 döneminde 19 yılda toplam 21 hükümet kurulmuştur. Parlamenter rejimin benimsendiği bir başka devlet olan İtalya’da da 1948-1992 yılları arasında toplam 50 hükümet kurulmuştur. İstikrarsız hükümetlerin ömrü ortalama bir yıl kadar olsa da, en istikrarlı denilebilecek hükümet örneklerinin görüldüğü Hollanda, İsveç ve Norveç gibi ülkelerde de bu ömür ortalama 22 ay olabilmektedir.¹⁶

Koalisyon liderlerinin kendi aralarında anlaşmaları ihtiyacı ve bu ihtiyacın yarattığı zorluklar, koalisyon hükümetlerinin hızlı karar alamamasını da beraberinde getirir. Bu tür hükümetler de genelde hiçbir şey yapamayarak ömürlerini uzatmaya çalışırlar. Koalisyon hükümetlerinde halk, işler iyi gitmediğinde kimden hesap soracağını da bilmez. Kısacası hem hesap sorulabilirlik hem de önceden bilinebilirlik açısından zayıftır. Zira halk hükümeti doğrudan belirleyemez; Parlamento üyelerini seçer, onlar da hükümeti seçer.¹⁷

Sonuç olarak, Parlamenter sistemlerde yasama ve yürütme organının birbirlerinin varlığına son verebilecek mekanizmalara sahip olmaları istikrarsızlığa neden olabilmektedir. İki seçim dönemi arasında kısa ömürlü çok sayıda hükümetin kurulmasının yarattığı istikrarsızlık ise, demokrasinin güçlenmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin, Türkiye de 1971-1980 arasındaki hükümet istikrarsızlıkların rejim istikrarsızlığına ve rejim istikrarsızlığının da zamanla askeri darbelere sebep olduğu görülmüştür.

2. Parlamenter Rejimin Güçlü Yanları

Parlamenter rejimde, sistemin esnekliğini sağlayacak mekanizmalar mevcuttur. Bakanlar Kurulu ve Meclis arasında siyasal süreç donmuş değildir. Halkın desteğini yitirmiş, iş göremeyen hükümetleri değiştirmek için başkanlık sistemindeki gibi 4 veya 5 yıl beklemek gerekli değildir. Her şeyden önce, parlamenter rejimde, başkanlık sistemindeki gibi kazananın her şeyi kazandı-

¹⁶ Kemal Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s. 249.

¹⁷ Burhan Kuzu, Her Yönü İle Başkanlık Sistemi, İstanbul, Babiali, 2011, s. 9-11; Muhittin Tataroğlu, Parlamenter ve Başkanlık Sistemlerinde Siyasi İktidar ve Bürokrasi İlişkileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F., C. 13, 2006, s. 115, 116; Hasan Tahsin Fendoğlu, Başkanlık Sistemi, s. 7.

ğı, kaybedenin her şeyi kaybettiği bir durum söz konusu değildir.¹⁸ Seçimi kazanan partinin görevde kalabilmesi için Parlatentonun güvenine ihtiyaç duyar. Ayrıca iktidar olmayan parti sistemden dışlanmaz, muhalefet olarak faaliyet göstermeye devam edebilir.

Parlamente sistemde devlet başkanı sorumsuz ve bununla birlikte tarafsızdır. Aktif politikanın dışındadır, uzlaştırıcı rolü vardır. Devletin ve milletin bütünlüğünü temsil ederken, Parlamento ve hükümet arasında arabulucu ve hakem rolü üstlenir.¹⁹

III. Başkanlık Sistemi

1. Temel Unsurları

Başkanlık sisteminin temel ilkeleri şöyle sıralanabilir:

- i) Sert kuvvetler ayrılığı,
- ii) Yürütme organının (Başkanın) istikrarı ve sürekliliği,
- iii) Yasama ve yürütme organının birbirini kontrol edebilmesi.²⁰

Başkanlık sisteminde yasama ve yürütme organları ayrı ayrı seçilir ve birbirlerinin varlıklarına son veremezler. Bu sistemde başkan doğrudan seçilir ve yasamanın güvenine dayanmaz. Her şeyden önemlisi yürütme organı tek kişiden oluşur. Parlamento rejimindeki, devlet başkanı ve bakanlar kurulundan oluşan iki başlı yürütme; başkanlık rejiminde kendisini tek başlı olarak gösterir. Böyle bir sistemde Başkan hem devlet hem de hükümet başkanıdır.

Başkanlık rejiminin günümüzde en iyi uygulandığı devlet, A.B.D.'dir.²¹ A.B.D.'de Başkan 4 yıl için halkın oylarıyla seçilmektedir. Yürütme tek başlıdır ve Başbakan, Bakanlar Kurulu ve bakanlar yoktur. Bakanlar Başkanın sekreteridir. Başkan ve bakanlar yasama organı üyesi değildirler. Yürütmenin tek kişi olması toplumsal birlik ve uyumu da sağlamaktadır.²²

2. Başkanın Yetkileri

A.B.D.'de Başkan, 4 yıllığına seçilir. Bir kişi iki defa üst üste Başkan olarak seçilebilir.²³ Yasama organı (Kongre) Başkanı görevinden uzaklaştırmaktadır. Bu özellik Başkanlık rejiminde, hükümet krizlerinin çıkmasını en-

¹⁸ Ersin Kalaycıoğlu, Başkanlık Rejimi: Türkiye'nin Diktatörlük Tehdiidiyle Sınava, Başkanlık Sistemi, Türkiye Barolar Birliği, Yayına Hazırlayan: Teoman Ergül, Ankara 2005, s. 24.

¹⁹ Tanör, Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, s. 317-322; Teziç, Anayasa Hukuku (Genel Esaslar), s. 480-484.

²⁰ Nagehan Talat Arslan, Ferit İzci, Kuvvetli İcra: Başkanlık Sistemi Üzerine Bir Deneme, EKEV Akademi Dergisi, 2003, s. 281-292.

²¹ A.B.D.'de uygulanan başkanlık sisteminin esaslı unsurları için bkz. Fazıl Sağlam, Anayasa Hukuku Ders Notları, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, Lefkoşa, 2013, s.155-160.

²² Teziç, Anayasa Hukuku (Genel Esaslar), s. 505, 506.

²³ The Constitution of the US, Article 2, Section 1.

gelleen bir unsur olarak değerlendirilebilir. Doğrudan halk tarafından seçilen Başkanın her durumda sabit bir görev süresi içinde görevde kalacağını bilmesi, ona güç, prestij ve meşruluk kazandırır. Doğrudan halk tarafından seçilen Başkanın demokratik meşruluğu neredeyse tartışılmaz hale gelir.²⁴

Başkanın veto yetkisi vardır. A.B.D.'de Başkan kanun tasarılarını beğenmezse Kongreye iade eder veya cep vetosu yöntemiyle o tasarı hakkında hiçbir şey yapmaz; böylece kanun kendiliğinden veto edilmiş sayılır.²⁵ Başkan kanun teklif edemese de, mesaj göndererek çıkmasını istediği kanunları hatırlatabilir.²⁶ Fakat çoğunlukla Kongre bu etki altında kalmaz. Zira Başkan böyle bir kanunun çıkması için Kongreyi zorlayamaz veya Kongreye bir kanun tasarısı gönderemez. Başkan ayrıca olağanüstü hallerde Meclisi toplantıya çağırabilir.

Bakanlar da kanun yapımına doğrudan etki edemezler, sadece yön verebilirler. Bakanlar bu sistemde Başkan tarafından belirlenen politikayı yürütmekle görevlidirler. Atanmaları ve azilleri Senatonun uygun bulma koşuluyla Başkan tarafından yapılır. Başkanlık rejiminde Başkan hem devlet başkanlığı hem de başbakanlık yetkilerini üstlenmiştir. Bu nedenle, hukuki ve siyasi açıdan asıl yetkili Başkandır. Başkanın sekreterleri, bir başka deyişle bakanlar Parlamento üyesi değildirler; Parlamento görüşmelerine de katılmazlar. Bakanların sorumluluğu Meclise karşı değil, doğrudan Başkan'a karşıdır. Başkan karar alırken bakanlara danışabilir, ama son söz Başkan'ındır.²⁷ A.B.D.'de Başkan genel oyla iki dereceli seçimle göreve gelir. Halk tarafından doğrudan seçilmiş sayılır. Zira Başkan'ı seçmek üzere seçilen ikinci seçmenler partili olduklarından kendi partilerinin Başkan ve Başkan yardımcısı adaylarına oy verirler.

Başkanla birlikte 4 yıl için, Başkan yardımcısı seçilir. Başkan yardımcısı aynı zamanda Senato başkanıdır. Başkan yardımcısı, Başkanın istediği ölçüde siyasi fonksiyon üstlenir; Başkanın makamı ölüm, istifa veya başka bir nedenle boşalırsa onun yerine görev yapar.²⁸

Başkan'ın ayrıca Yüksek Mahkeme'nin (Supreme Court) 9 üyesini ömür boyu görev yapmak üzere tayin etme yetkisi de bulunmaktadır.²⁹ Bu mahkeme Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay ve Yüksek Seçim Kurulu olarak çalıştığı gibi; yasama ve yürütmenin anayasaya uygunluğunu da denetler.

3. Parlamantonun Yetkileri

Kanun çıkarmak yetkisi tek başına Parlamento'ya aittir. A.B.D.'de Kongre bütçeyi onaylamak veya reddetmek yetkisine sahiptir. Başkanlık rejiminde

²⁴ The Dilemma of Presidential Leadership, 1995, s. 74, 75.

²⁵ Teziç, Anayasa Hukuku (Genel Esaslar), s. 508.

²⁶ The Constitution of the US, Article 2, Section 2.

²⁷ The Constitution of the US, Article 2, Section 2.

²⁸ The Constitution of the US, Amendment 25, Presidential Disability and Succession.

²⁹ The Constitution of the US, Article 2, Section 2.

Kongre üyeleri, parlamenter rejimdeki milletvekillerinden daha etkindirler. Bununla birlikte parlamenter rejimde Meclis üyelerinin sahip olduğu yasama başlıklarına sahip oldukları da söylenebilir.³⁰

Parlamento genel oyla halk tarafından ayrı bir seçimle göreve gelmektedir. Başkanlık sistemindeki kuvvetlerin fonksiyonlarında bağımsız olmaları nedeniyle, Parlamento kanun koyar ama uygulamasına katılmaz. Başkan da kanunun yapılmasına katılmaz, kanunu uygular. Başkan sadece Kongre'ye kimi zaman tavsiye niteliğinde görüş bildirebilir. Kuvvetler her ne kadar sert bir şekilde ayrılmış olsa da, uyumlu bir ilişki içindedir.³¹

Adli, idari, askeri üst düzey bürokratları Başkan atar fakat bu atama Kongre'nin onayıyla tamamlanır. Başkan tereddütlere yer vermeyecek şekilde sadece vatana ihanet halinde görevinden uzaklaştırılır.³² A.B.D.'de Başkan'ın suçlanması Temsilciler Meclisi'nde; yargılanması Senato'da olur. Muhakeme yetkisi Yüksek Mahkeme Başkanı başkanlığında Senato tarafından yapılmaktadır. Başkan hazır üyelerinin 2/3 çoğunluğu olmadan suçlu ilan edilemez.³³ Bunun dışında Başkanın siyasi yönden desteklenmemesi veya Meclisin güven duymaması Başkanın görevden çekilmesine neden olmaz.

Yasama ve yürütme (Başkan) arasında hiçbir etkileşim olmadığı sonucuna varılmamalıdır. Başkanlık sisteminde, rejimin daha iyi işlenmesini sağlayacak şekilde Başkan'ın sekreterlerinden oluşan kabine bulunmaktadır. Fakat bu kabinenin parlamenter rejimdeki gibi kollektif karar organı olmadığı unutulmalıdır. Burada kabine, istişari niteliği olan, asıl yetkinin Başkan'da olduğu konular hakkında görüş bildiren bir konumdadır.

Başkanlık sisteminde Başkan parlamentoyu feshedememekte; parlamento da Başkan'ı görevden uzaklaştıramamaktadır. Böyle bir sistemde parlamentonun çift meclisli olması (A.B.D.'deki gibi) zorunluluğu bulunmamaktadır. Başkanlık rejiminde yasama ve yürütmenin ayrılığı o kadar belirgindir ki, parlamento üyesi yürütme organında görev alamaz.³⁴

Başkanlık rejiminde Başkanın parlamentoya karşı sorumlu olmaması, özellikle A.B.D.'de görüldüğü üzere, eleştirilmektedir. Fakat unutulmamalıdır ki, Türkiye'de uygulandığı şekliyle parlamenter rejimde de devlet başkanı siyasi açıdan sorumsuzdur; Parlamento'ya karşı sorumluluğu yoktur.

Başkanlık rejiminde Başkanın ve yasamanın birbiriyle hiç etkileşim içinde

³⁰ Sanford Levinson, "So Much to Rewrite, So Little Time...", Constitutional Commentary, Vol. 27, 2011, s. 521.

³¹ Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s. 236, 237; Teziç, Anayasa Hukuku (Genel Esaslar), s. 507, 508.

³² The Constitution of the US, Article 2, Section 4.

³³ The Constitution of the US, Article 2, Section 3.

³⁴ Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s. 234; Teziç, Anayasa Hukuku (Genel Esaslar), s. 508, 509.

olmadığı gerçeği yansıtmamaktadır.³⁵ Örneğin A.B.D.'de Başkan, Senato'nun onayını alarak milletlerarası anlaşmalar yapabilmektedir. Ayrıca Başkan yasaların bazı maddelerini onaylayıp bazılarını veto edebilmektedir. Parlamenter rejimde olduğu gibi bu yetki, sembolik bir inceleme ve geri gönderme ile sınırlı değildir.

Başkanlık sisteminin sağlayacağı istikrarı gerçekleştirebilmek bakımından en önemli hususlardan biri, Başkanın ve parlamento üyelerinin farklı süreler için seçilmeleri olacaktır. A.B.D.'de Başkanlık seçimlerinin 4 yıl, Temsilciler Meclisi seçimlerinin 2 yıl ve Senato seçimlerinin 6 yılda bir olması,³⁶ siyasi istikrarın sürekliliğine katkıda bulunmaktadır. Halk iradesini ortaya koyabilmekte, fakat politikasını beğenmediklerini Başkanı uyarmak için de 4 yıl beklemektedirler.³⁷ Bu durum da siyasi istikrar ve dengenin sağlanması açısından önemlidir.

Başkanlık sistemi başarılı uygulandığında, baskı gruplarının ve sivil toplumun hem başkanlık yarışlarında hem de sistemin genelinde, karar alma mekanizmalarında kendini göstermesi daha kolay olabilecektir. Zira parlamento üyeleri daha serbest hareket edebileceklerinden sivil toplumla daha fazla etkileşim içinde olabilecekler, sivil toplum da yasalar üzerinde daha fazla söz sahibi olabilecektir. Böylece Başkanın sınırsız yetkili olduğu iktidarı değil; kamuoyunun onun üzerindeki denetimi belirleyici rol oynayacaktır.

4. Başkanlık Sisteminin Uygulanmasındaki Hukuki ve Siyasi Güçlükler

Başkanlık rejiminde Başkan, yasama faaliyetine katılamamaktadır. Bu nedenle belli bir program uygulamak için gerekli olan kanunlarla bunu gerçekleştirmesi çok da mümkün değildir. Nitekim Başkan etkili olabildiği üyeler aracılığıyla kanun teklifinde bulunabilmekte veya dolaylı mesajlarla Kongreyi etkilemeye çalışmaktadır. Bu noktada Başkan ile Kongre arasındaki ilişkilerde sürekli komiteler önem kazanmaktadır. Bu komiteler, bir nevi parlamenter rejimdeki parlamento komisyonları gibi işlev görür. A.B.D.'de Temsilciler Meclisinde 20, Senatoda 16 komite bulunmaktadır. Bu komitelerde her iki partiden de temsilci bulunmaktadır.

Bu komiteler, Başkan dışında yürütmede görev alanları çağırıp, yürütme faaliyetiyle ilgili bilgi edinmektedirler. Bu şekilde, hükümeti düşürme yetkisi olmasa da, yürütmenin faaliyeti yakından izlenip, kontrol edilebilmektedir. Bu görüşmelerde, yürütmede görev alanlar da istedikleri düzenlemeleri Kongre-

³⁵ Michael Rushton, Political Oversight of Arts Councils: A Comparison of Canada and the United States, The International Journal of Cultural Policy, Vol. 8, 2002, s. 158.

³⁶ The Constitution of the US, Article 1, Section 2-3; Article 2, Section 1.

³⁷ Teziç, Anayasa Hukuku (Genel Esaslar), s. 505; Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, s. 234.

ye bildirme fırsatı bulurlar. Milletvekillerinin yürütme üyelerini ve yürütmenin politikasını komiteler aracılığıyla denetlemelerine ve etkilemelerine “Kongre yönetimi” denmektedir.³⁸

Başkanlık sisteminde Başkanın aynı zamanda partisinin üyesi olmaya devam etmesi tarafsızlık ve bağımsızlık ilkesini zedeler nitelikte değerlendirilebilir. Fakat A.B.D.’de bu sakıncayı giderebilecek ölçüde, parti ile ilgili konular açısından Başkan’dan çok, Başkan yardımcısının yetkili olduğu ve ilgilendiği görülebilir. Kaldı ki, halkın çoğunluk oyuyla seçilmiş; sembolik değil aktif yetkiler üstlenen bir Başkandan söz etsek de, yine A.B.D.’de olduğu gibi Başkanın yetkilerinin de yasalarla ve Anayasa ile sınırlı olduğu hatırlanmalıdır.

Bu rejimde yasama ve yürütmenin karşılıklı etkileşimi sınırlı olduğundan, siyasi krizlerin sistem içinde çözülmesi zorlaşabilir; her problemde seçime gitmeyi güçlü kılabilir. Seçime gidilse bile, kazananın her şeyi elde etmesi (winner takes all), kaybedenin ise siyasi mücadeleden tamamen dışlanması ortaya çıkabilir.³⁹ Bu durumun önüne, Başkanlık ve parlamento üyeleri seçimlerinin farklı zamanlarda yapılmasıyla geçilebilir. Böylece Parlamentoda diğer parti üyeleri de çoğunlukta olabilir. Seçimin aynı anda yapılması durumunda ise bu durumun önüne geçmek çok da kolay olmayacaktır. Nitekim parlamento ile Başkanın farklı partilerden olması durumunda sistemin çok da fazla tıkanmayacağı düşünülebilir. A.B.D.’de Başkan Clinton döneminde de görüldüğü gibi, özellikle Başkan’ın yetkilerinin sınırlanmasına dair düzenlemeleri hem Başkan’ın hem de Parlamento’nun desteklediği görülmektedir.

Başkanlık sistemine dair en büyük siyasi güçlük ise, Meclis çoğunluğu ile Başkanın aynı partiden olmaması durumunda ortaya çıkar. Bu iki organ arasında bu farklılıktan dolayı uyuşmazlık çıkabilir. Her şeyden önemlisi, bu iki organ birbirinin varlığına son veremediğinden, bu uyuşmazlığa rağmen birarada devam etmek durumunda kalabilirler.

5. Başkanlık Sistemini Güçlü ve İstikrarlı Kılan Faktörler

Başkanlık sisteminde yasama organı parlamenter rejime nazaran çok daha etkili olmaktadır. Kanun ve bütçe yapma yetkisi münhasıran Meclistedir. Hatta bu iki yetki dolayısıyla Başkan adeta Meclise muhtaç kılınmaktadır. Zira Başkan da programını uygulamak için kanuna ve bütçeye ihtiyaç duymaktadır. Parlamenter sistemde ise, Meclis bu iki yetkiye sahip olsa da, asıl yetkili yürütme organı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanun tasarılarında, kanun hükümünde kararnamelerde ve neredeyse tüm mali konularda hükümet etkili olmaktadır.

Başkanlık rejiminde, yürütme tam yetkili olarak, ama işlerliği olan bir şe-

³⁸ Rushton, Political Oversight of Arts Councils: A Comparison of Canada and the United States, s. 158; M. M. Streş Tsina, Institutional Conditions for Creating Government Agencies in Russia and the United States, Russian Politics and Law, Vol. 43, No. 4, 2005, s. 29.

³⁹ Yazıcı, Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme, s. 111,112.

kilde vatandaşın bilgisi dahilinde çalışabilmektedir. Milletvekillerinin bakanlık beklentisi olmadığından, endişeden uzak bir şekilde Meclis de kendi varlığını hissettirebilecektir.

A.B.D.'de seçim sistemi olarak iki parti sistemi uygulanmaktadır. Tek turlu çoğunluk sistemi, üçüncü partilere çok da şans bırakmamaktadır. Yerel düzeyde başka partiler bulunsa da, ülke düzeyinde iki parti bulunmaktadır. Bu siyasi partilerin de grup kararı kavramının yerleşmediği, parti disiplini açısından esnek bir yapılanmada oldukları söylenebilir. Şu an Türkiye'nin de içinde bulunduğu çok partili sistemde ise, koalisyon hükümetleri de söz konusu olabilmektedir. Bu koalisyon hükümetlerinin başarısızlığında istikrarsızlığın yanı sıra partilerin sorumluluklarını birbirlerine yüklemeleri de söz konusu olabilmektedir. İki partili sistemlerde ise, başarısız parti sorumluluktan kaçamamaktadır.

İki parti sistemi, çok partili sistemlerdeki hükümet krizlerini ve istikrarsızlıkları engellemektedir. Bu sistemde, siyasi istikrar ve siyasi sorumluluk açık olarak anlaşılır.⁴⁰ Örneğin, A.B.D.'de parti adayları ön seçimle belirlenmektedir. A.B.D.'ye özgü bir şekilde, halk bu ön seçimde adayları doğrudan belirlemektedir. Ön seçimde adayın halk tarafından seçimiyle, aday kendini halka karşı daha sorumlu hissetmektedir.⁴¹ A.B.D.'de genelde parti yerine adaya oy verilmesi anlayışı ve disiplinsiz kadro partilerinin olduğu iki partili sistem benimsendiğinden, Başkan ve Kongre'nin çoğunluğunun farklı partilerden olması bir sorun yaratmamaktadır. Bazı durumlarda Kongre üyeleri, diğer parti adayını dahi desteklemektedirler.

Hesap sorabilirlik, başkanlık rejiminin güçlü yanlarından biri olarak değerlendirilebilir. Zira halk, yürütme tek kişide toplandığı için kimden hesap soracağını bilir. Parlamenter ve yarı başkanlık rejiminde olduğu gibi, Başkanın sorumluluktan kurtulması mümkün değildir. Ayrıca başkanlık rejiminde seçmen oy verdiği Başkanın seçildiği 4 veya 5 yıl için görevde kalacağını bilir. Parlamenter rejimde, özellikle tek partinin iktidarda olmadığı dönemlerde, hangi partilerin koalisyon kuracakları ve partinin kimi başbakan olarak göstereceği önceden bilinmeyebilir. Tüm bu hususlar başkanlık sistemindeki istikrarı vatandaş açısından da güvenceli kılmaktadır.⁴²

6. Başkanlık Sisteminin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği

Türkiye'de şu anda nisbi temsil seçim sistemi uygulanmakta ve adayları

⁴⁰ Maurice Duverger, *Siyasal Rejimler*, Sosyal Yayınlar, 1986, s. 41, 42.

⁴¹ Allen Hicken, Heather Stoll, *Electoral Rules and the Size of the Prize: How Political Institutions Shape Presidential Party Systems*, *The Journal of Politics*, Vol. 70, No. 4, 2008, s. 1123.

⁴² Steven G. Calabresi, *The Virtues of Presidential Government: Why Professor Ackerman Is Wrong to Prefer the German to the U.S. Constitution*, *Constitutional Commentary*, Vol. 18, 2001, 58-60.

genelde parti merkezleri belirlemektedir. Bu durum milletvekilini, adaylık anından itibaren parti merkezine bağımlı kılmaktadır. Parti merkezine ve genel başkana yakınlık seçimi kazanmanın anahtarı sayılmaktadır. Bunun yerine dar bölge seçim sisteminin uygulandığı bir başkanlık sisteminin bu sakıncaları gidereceği söylenebilir. Gerek yasama gerek yürütme organı böyle bir sistemde varlığını ve etkisini daha iyi hissettirebilecektir.

Başkanlık sisteminde siyasi istikrar yürütmenin istikrarına bağlı değildir.⁴³ Zaten bu yönüyle istikrar sıkıntısının en az yaşandığı rejim olarak da karşımıza çıkmaktadır.⁴⁴ Oysa, parlamenter rejimde sistemin istikrarlı olmasıyla, yürütme istikrarının da sağlanacağı beklenmekte ve fakat her durumda hükümet istikrarı, siyasi istikrarı getirmemektedir. Kaldı ki, parlamenter rejimde Parlamento sağlam ve tutarlı bir çoğunluğa dayandığı ölçüde, hükümet otorite ve istikrar sağlayabilir.⁴⁵ Parlamenter rejimde, bakanların Parlamento içinden çıkması, yürütmede ve yasamada çoğunluğa dayalı hükümetin söz sahibi olmasını ama bunun yanı sıra Parlamento üyelerinin partiye ve lidere mutlak olarak bağlılığını da beraberinde getirmektedir. Bu bağımlılığın gerçekleşmesinde liste usulü seçim yönteminin benimsenmesinin de etkisi bulunmaktadır. Ayrıca başkanlık rejimini benimsemek için çift meclisli bir yapı zorunlu değildir. Tek meclisle de başkanlık sistemi benimsenebilir.

A.B.D.'de bir Kongre üyesi yürütme organında görev almak istiyorsa, Kongredeki görevinden ayrılmalıdır. Sabit süreli bir Başkan'ın yetkilerinin sınırsız olmadığı, halka hizmet etmeyen Başkan açısından görev değişiminin sağlanabildiği bir başkanlık rejimi tesis edilmelidir. Zira başkanlık sistemi açısından en önemli sakınca, iktidarın kişiselleşmesinin önüne geçilmemesi olacaktır.

IV. Yarı Başkanlık Sistemi

1. Temel Unsurları

Yarı başkanlık sisteminin çıkış sürecini belirleyen en önemli unsur 1946-1958 yılları arasında parlamenter hükümet sistemine dayanan Fransa'da 25 hükümetin kurulması ve bunun yarattığı siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar nedeniyle yeni sistem arayışına gidilmesidir.⁴⁶ Fransa 1958 yılından itibaren

⁴³ Abdurrahman Eren, "İtirazım Var Başkanlık Sistemine", Yeni Türkiye Başkanlık Sistemi Özel Sayısı, Sayı: 51, Yıl: 9, Mart-Nisan 2013, s. 698-701.

⁴⁴ Kuzu, Her Yönüyle Başkanlık Sistemi, s. 9-16.

⁴⁵ Cengiz Gül, Kasım Karagöz, Çağdaş Siyasal Rejimlerde Etkin Yürütme Olgusu, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XI, 2007, s. 716, 717.

⁴⁶ Yarı başkanlık rejimi ile ilgili ayrıntılı genel bilgi için bkz. Nur Vergin, "Siyasal Sistem Arayışları ve Yarı-Başkanlık Sistemi", Yeni Türkiye Başkanlık Sistemi Özel Sayısı, Sayı: 51, Yıl: 9, Mart-Nisan 2013, s. 449-455; Fevzi Demir, "Yarı Başkanlık Hükümet Sistemi ve Türkiye", Yeni Türkiye Başkanlık Sistemi Özel Sayısı, Sayı: 51, Yıl: 9, Mart-Nisan 2013, s. 456-475;

uyguladığı yarı başkanlık sistemiyle bu istikrarsızlığa son vermeye çalışmıştır. Ancak yarı başkanlık sistemine geçilirken beraberinde benimsenen nispi temsil seçim sistemi yerine iki türlü çoğunluk sistemi, disiplinli parti yapısı v.b. uygulamaların da sisteme katkısı çok fazladır. Bununla beraber Weimar Cumhuriyeti'nde (1911-1933) yarı başkanlık sisteminin uygulamasında tamamen başarısız olunmuştur.⁴⁷

Yarı başkanlık sisteminin belirleyici özellikleri şu şekilde sayılabilir: i) Başkan belli bir süre için ve ii) doğrudan halk tarafından seçilir. iii) Başbakan Parlamento içinden seçilir.⁴⁸ Bu özellikler de göz önünde bulundurulduğunda, genel itibarıyla, üç tür yarı başkanlık sisteminin olduğu söylenebilir: 1) Başkanın güçlü olduğu yarı başkanlık sistemi (presidentialized semi-presidentialism). Bu sistem demokratik rejimlerde çok da tercih edilmez. Bunun nedeni, böyle bir durumun sistemi başkanlığa ve yarışta kazananın her şeyi alacağı bir rejime dönüştürecek olmasıdır. 2) Parlamenter rejime benzeyen, Başkanın sembolik yetkilere sahip olduğu yarı başkanlık sistemi. Bu sistem özellikle Avusturya, Bulgaristan, İzlanda, İrlanda, Portekiz ve Slovenya'da görülen sistemdir. Bu sistemde asıl güç Başbakan'ındır ve Başkan ulusun temsilcisi sıfatıyla sembolik yetkilere sahiptir. 3) Başkan ve Başbakanın dengeli yetkilere sahip olduğu (balanced) yarı başkanlık sistemi ise, Fransa, Ukrayna, Polonya ve Hırvatistan'da görülebilir.⁴⁹ Bu sistem aslında güçlü başkanlı parlamenter rejim olarak ve diğerlerine göre daha istikrarlı olarak kabul edilebilir.⁵⁰

Yarı başkanlık sisteminde Başkan halk tarafından ve başkanlık sisteminde olduğu gibi belli bir süre için seçilir. Fakat başkanlık sisteminde yürütmenin (Başkanın) parlamentoya karşı sorumluluğu yokken, yarı başkanlık sisteminde yürütmenin bir kanadı olan (hükümet) parlamentoya karşı sorumludur. Fransa, Portekiz, Polonya, Finlandiya ve Merkez ile Doğu Avrupa'nın neredeyse tamamı bu sistemi benimseyen devletler olarak gösterilebilir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsız olarak devam eden devletlerin büyük bir kısmı yarı başkanlık rejimini seçmişlerdir.⁵¹

Fransa yarı başkanlık rejiminin en iyi uygulandığı ülke olarak ortaya çıkmaktadır. Fransa'da 1958 tarihli V. Cumhuriyet Anayasası'nda yarı başkanlık

⁴⁷ Yazıcı, Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme, s. 105-107.

⁴⁸ Nur Uluşahin, Saf Hükümet Sistemleri Karşısında İki Başlı Yürütme Yapılanması, Ankara, Yetkin, 2006, s. 32, 33.

⁴⁹ Dimitris Tsarouhas, EU Enlargement and "the Perils of Presidentialism": A Comparative Analysis, Ankara Review European Studies, Vol. 4, No. 2, 2005, s. 43-45.

⁵⁰ Davor Boban, Minimalist Concepts of Semi-Presidentialism: Are Ukraine and Slovenia Semi-Presidential States, Politicka Misao, Vol. XLIV, 2007, s. 159.

⁵¹ Petra Schleiter, Edward Morgan-Jones, Party Government in Europe? Parliamentary and Semi-Presidential Democracies Compared, European Journal of Political Research, Vol. 48, 2009, s. 665; Boban, Minimalist Concepts of Semi-Presidentialism: Are Ukraine and Slovenia Semi-Presidential States, s. 160.

sistemi öngörölmüş ve Cumhurbaşkanı'na geniş yetkiler tanınmıştır. Fransız Anayasası'nda 1962 yılında yapılan değişiklikle de Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından ve genel oyla seçilmesi sağlanmıştır.⁵² Cumhurbaşkanı bu değişiklikle sembolik yetkileri olan bir devlet başkanı olmaktan çıkarılmıştır. Siyasi açıdan sorumsuzdur fakat tarafsız değildir. Sahip olduğu geniş yetkilerle aktif politikaya katılabilmektedir.⁵³ Ayrıca tek başına kullandığı yetkiler de vardır: Cumhuriyet kurumları, ulusun bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü veya uluslararası yükümlölüklerin yerine getirilmesi vahim ve yakın bir tehditle karşılaşır ve anayasal kurumların düzenli işleyişi kesintiye uğrarsa, Cumhurbaşkanı Başbakanla, Meclisle ve Anayasa Konseyi'nin başkanlarıyla resmi görüşmelerden sonra, durumun gerektirdiğı önlemler alabilme yetkisine sahiptir ve bunları bir mesajla ulusa duyurur. (Fransız Anayasası m. 16)⁵⁴

Hükümet toplantıları Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında ve onun belirlediğı gündeme göre yapılır. Bakanlar Kurulu'nun istisnai olarak Başbakan'ın başkanlığında toplanması ancak Cumhurbaşkanı'nın belli bir gündem için verdiğı yetkiyle mümkündür. (Fransız Anayasası m. 21)

Cumhurbaşkanı'nın sahip olduğı bir diğer yetki, Başbakan'ı ve Bakanlar Kurulu'nu atamak ve azletmek yetkisidir. Başbakan Devlet Başkanı tarafından Parlamento'da yeterli çoğunluğun desteğini alacak kişiler arasından seçilir ve atanır. Başbakan'ın bakan olarak seçtiğı kişiler Cumhurbaşkanı tarafından atandıktan sonra hükümet program veya genel politikası belirlenerek, Anayasanın 49. maddesinin 1. fıkrasına göre Millet Meclisinden güvenoyu istenir. (Fransız Anayasası m. 8) Cumhurbaşkanı'nın Başbakan'ı atama yetkisi, karşı imza kuralına tabi olmadan tek başına kullanabileceğı bir yetkidir. (Fransız Anayasası m. 19)

Cumhurbaşkanının partisi ile Meclis'teki çoğunluğa sahip partinin farklı olması durumunda Cumhurbaşkanı krizi aşabilmek için muhalefet partisi genel başkanını atayabilir, fakat bunu tercih etmezse Meclis'i fesih yetkisini kullanabilir. Bu yetki parlamenter rejimdeki seçimlerin yenilenmesi yetkisinden farklıdır. Parlamenter rejimde seçimleri yenilenen Meclisin görev süresi, yeni seçilinceye kadar devam eder. Fesih halinde ise parlamento üyelerinin sıfatları fesih kararıyla sona ermektedir.⁵⁵ Seçimlerden sonra oluşan meclis aritmetiğı, koalisyon hükümetini zorunlu kıldığı zaman partiler arasında yapılacak koalisyon protokolü, Cumhurbaşkanı'na fazla bir tercih şansı bırakmamaktadır. Nitekim 1986, 1993 ve 1997'de Cumhurbaşkanı, koalisyon anlaşmaları

⁵² Robert Elgie, Duverger, Semi-Presidentialism and the Supposed French Archetype, West European Politics, Vol. 32, 2009, s. 256.

⁵³ David Marrani, Semi-Presidentialism a la Française: the Recent Constitutional Evolution of the Two-Headed Executive, Constitutional Forum Constitutionnel, Vol. 18, 2009, s. 69-71.

⁵⁴ Celine Lageot, The Lack of Political Responsibility of the French President under the Constitution of 1958 and the Old Article 68, University of Bogota, Vol. 118, 2009, s. 222, 223.

⁵⁵ Teziç, Anayasa Hukuku (Genel Esaslar), s. 490-496.

doğrultusunda Başbakan'ı seçmek zorunda kalmıştır.⁵⁶

Fransa'da yarı başkanlık rejimiyle devlet başkanının seçimi için uygulanan sistem, iki türlü tek isimli seçim sistemidir. Milletvekili seçimi için ise, iki türlü dar bölgeli seçim sistemi uygulanmaktadır. Bu durum Fransa'da sağ ve sol olarak iki parti bloku oluşmasına ve hükümetlerin de merkez sağ veya sol blok koalisyonu biçiminde kurulmasına neden olmuştur. Zira iki türlü seçim sistemi Fransa'da siyasi parti sayısını azaltmamış; partiler arası uzlaşma veya anlaşma ile Fransız hükümetlerinin kurulması ve istikrarlı çoğunlukların oluşmasını sağlamıştır.⁵⁷ Bunun dışında yürütmenin iki başlı olması da dikkate alınarak, bu sistemde yasaların daha verimli ve hızlı bir süreçte çıkabilmesi için imkanlar düşünülmüştür: Kanunlar görüşülürken, hükümetin talebi üzerine Meclis sadece hükümetin önerdiği veya benimsediği değişiklikleri oylayabilmektedir. Ayrıca Başbakan Bakanlar Kurulunda görüştüğünden sonra, bir kanun metni üzerinde siyasi sorumluluğu yüklenebilmektedir.

2. Yarı Başkanlık Sisteminin Sakıncaları

Yarı başkanlık sisteminin en önemli sakıncası, yasama ve yürütmenin birlikte varlığı, bir başka deyişle kohabitasyon (cohabitation) olarak ortaya çıkmaktadır. Kohabitasyon, devlet başkanı ve başbakanın farklı partilere üye olduğu ve devlet başkanının partisinin kabinede hiç temsil edilmediği durumlarda görülür. Yürütme organının tek başlı olduğu başkanlık sisteminde ise böyle bir sıkıntı yaşanmaz.⁵⁸

Cumhurbaşkanı ve hükümetin farklı siyasi çoğunluklardan gelmesi kısacası, Başkan'ın ve Başbakan'ın başka partilerden olması, yarı başkanlık rejiminde özellikle tek partinin iktidarda olmadığı durumlarda sistemin yavaşlamasına neden olabilir. Örneğin, yarı başkanlık rejiminin en iyi uygulayıcılarından olan Fransa'da Başkan Mitterand'ın, Chirac'ın Başbakan olduğu dönemde, hükümet işlerini yavaşlatırcasına hareket edebildiği görülmüştür. Bu durumda birçok yasanın geri dönebilmesi, anlaşmaların imzalanmaması karşılaşılabilecek sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçi sağlanması zor olsa da, Başkanın veya Başbakanın tam tarafsızlığı ve partisizliğinin benimsendiği sistemlerde bu sorunlar yaşanmayacaktır. Kaldı ki, benzer problemlerin tek parti iktidarının olmadığı parlamenter rejim uygulamalarında da yaşanabileceği açıktır.

Fransa'da seçim sisteminin ve anayasal düzenlemelerin sistemin istikrar sağlanmasında payı büyüktür. Fransa'da 1986-1988, 1993-1995 yıllarında aşırı sağcı hükümetlerle sosyalist Cumhurbaşkanı'nın birlikte görev yapmaları

⁵⁶ Haluk Alkan, *Karşılaştırmalı Siyaset: Başkanlık ve Parlamenter Sistemler Işığında Yarı Başkanlık Modelleri*, İstanbul, Açılım Kitap, 2013, s. 183-187.

⁵⁷ Alkan, *Karşılaştırmalı Siyaset: Başkanlık ve Parlamenter Sistemler Işığında Yarı Başkanlık Modelleri*, s. 183.

⁵⁸ Robert Elgie, Iain McMenamin, *Explaining the Onset of Cohabitation under Semi-Presidentialism*, *Political Studies*, Vol. 59, 2011, s. 622-624.

birtakım sorunlara yol açmıştı. Dönemin Cumhurbaşkanı Mitterrand'ın çabasıyla sorun aşılmıştı. Fakat aynı şekilde 1997 seçimlerinden sonra Chirac ile sosyalistlerin Mecliste çoğunluğu elde etmelerinin ve hükümeti kurmalarının, kohabitasyon sorunlarını tekrar ortaya çıkardığı görülebilir.⁵⁹

2000'de düşük katılımı yapılan referandumla Fransız Anayasası değiştirildi ve Cumhurbaşkanı'nın görev süresi 7 yıldan 5 yıla indirildi. Fakat Chirac 1995'te 7 yıllığına seçilmişti ve Mayıs 2002 seçimlerinde bu kez 5 yıllığına tekrar seçildi. Haziran 2002'de yapılan genel seçimlerin 2. Turunda Chirac'la aynı eğilimdeki merkez sağ, Mecliste sandalyelerin çoğunluğunu elde etti. Bu şekilde Fransa'da 2002 yılında kohabitasyon sona ermiş oldu.⁶⁰

Fransa'da Cumhurbaşkanı'nın ön planda olmasının iki önemli nedeni, Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi ve aynı zamanda iktidar partisinin genel başkanlığını yürütmesi olarak görülebilir. Cumhurbaşkanı'nın iktidar partisinden olması durumunda, aynı parti üyesi Başbakan üzerinde hakimiyet kurması da normal olacaktır. Kohabitasyon dönemlerinde başbakanın etkinliğinin artması, partisinde sahip olduğu konumla açıklanabilir. Bu dönemde Cumhurbaşkanı, parti genel başkanlığı aracılığıyla başbakan üzerinde hakimiyet kuramayacak ve parlamentodaki çoğunluk da başbakan tarafından kontrol edilecektir.⁶¹

Görülüyor ki, yarı başkanlık sistemindeki yürütme organı cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulunun yetkiyi paylaştığı bir yapıdan oluşmaktadır. Fakat Fransa'da görüldüğü şekliyle, doğrudan halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı, özellikle olağanüstü dönemlerde sahip olduğu güçlü yetkilerle tek adam görüntüsü yaratabilmekte veya yetkilerini kullanmada aşırı ısrarcı olabilmektedir. Cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulunun farklı siyasal çoğunluklardan gelmesi durumlarında, ise bu durum anlaşmazlıklara ve çekişmelere neden olabilmektedir.⁶² Bu konuda, daha önce açıklanan, Fransa'daki kohabitasyon dönemleri hatırlanabilir. Fakat unutulmamalıdır ki, yarı başkanlıkta adeta tek adam görünütüsü çizen bir Cumhurbaşkanı'nın yetkisinin, başkanlık sistemindeki başkanın yetkileri gibi belli bir noktada durması da söz konusu olmayabilir ve bu durum sistemin bir kaosa sürüklenmesine yol açabilir. Sonuç olarak, yarı başkanlık rejiminin birçok uygulamasına hakim olan zayıflığın özellikle, siyasi partiler ve hükümet arasındaki ilişkilerdeki zayıflıkta da kendini gösterdiği söylenebilir.

⁵⁹ Türkkaya Ataöv, Federasyon Başkanlık Yarı Başkanlık, İstanbul, Destek, 2011, s. 186, 187; Teziç, Anayasa Hukuku (Genel Esaslar), s. 519.

⁶⁰ Ataöv, Federasyon Başkanlık Yarı Başkanlık, s. 186, 187; Alkan, Karşılaştırmalı Siyaset: Başkanlık ve Parlamenter Sistemler Işığında Yarı Başkanlık Modelleri s. 184-186.

⁶¹ Yavuz, Parlamenter Hükümet Sisteminde ve 1982 Anayasası'nda Başbakan, s. 83.

⁶² Erdal Onar, Türkiye'nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmesi mi-dir?, Başkanlık Sistemi, Türkiye Barolar Birliği, Yayına Hazırlayan: Teoman Ergül, Ankara 2005, s. 102.

3. Yarı Başkanlık Sisteminin Yararları

Yarı başkanlık sisteminde hükümet istikrarı arayışına çözüm olarak güçlü Cumhurbaşkanı öngörmüştür. 1958 Fransız Anayasası'nda siyasal sorumsuzluğa sahip Cumhurbaşkanı güçlü anayasal yetkilerle donatılarak bir istikrar ve iktidar unsuruna dönüştürülmüştür. 1962'de yapılan değişiklikle Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi de öngörülerek, yarı başkanlık sisteminin unsurları tamamlanmıştır. 1958 Anayasası yürütme organının üstünlüğünü öngörmüş ve 1962'de Cumhurbaşkanı'na önemli yetkiler de vererek, onun siyasal meşruiyetini ve temsil yeteneğini güçlendirmiştir.⁶³

Yarı başkanlık sisteminde devlet başkanının meclisi fesih yetkisi başkanlık sistemlerinde meydana gelen çifte meşrutiyet krizini önlemektedir.⁶⁴ Başkan'ın diğer yetkileri ise, kanunları halkoyuna sunabilme, başbakan, bakanlar ve diğer devlet görevlilerinin atanması gibi yetkilere, yürütme görevini yerine getiren ve meclisin güvenine tabi olan bir başbakan ve kabine vardır. Yarı başkanlık sistemlerinde hükümet güvenoyuna tabi olduğu için yürütmenin bu kanadının her zaman görevine son verilebilir. Bu durum başkanlık rejiminde var olan siyasette katılık sakıncasının, yarı başkanlık rejiminde oluşmasına engel olur.

Yarı başkanlık sistemiyle birlikte Anayasayı değiştirmek, seçim kanunlarında parti sistemindeki parçalanmayı önleyecek ve partileri merkeze yaklaştıracak değişiklikler yapmak, parlamenter sisteme işlerlik kazandıracak yeni kurumsal mekanizmaları yürürlüğe koymak siyasi istikrar açısından gerçekleştirilebilecek önemli adımlar olabilir.

4. Türkiye Açısından

Yarı Başkanlık Sisteminin Uygulanabilirliği

Yarı başkanlık sisteminin en iyi uygulandığı ülkelerden biri olan Fransa ile Türkiye arasındaki parti sistemine dair en önemli benzerlik, iki ülkede de çok parti sisteminin olmasıdır. Bu sistemlerde ideolojik bölünmeler ve kutuplaşmalar fazladır. Fransa'da çok parti sistemi, seçimlerde ve koalisyon hükümetlerinde sağ ve sol şeklinde blok halinde bir görünüm yaratmaktadır. Fakat buna rağmen partiler arasında anayasal değerler üzerinde bir uzlaşmanın olduğu unutulmamalıdır. Bu istikrarın sağlanmasında, daha önce de değinildiği üzere, dar bölgeli iki turlu seçim sisteminin de etkisi büyüktür. Türkiye'de ise, ağırlık ve denge oluşturacak şekilde merkez sağ ve merkez sol yapılanması oluşmamaktadır. Ayrıca güçlü Cumhurbaşkanı'nın, farklı siyasal eğilimlere sahip parlamento çoğunluğundan çıkan hükümet ile birlikte yaşama esnekliğini gös-

⁶³ Ekrem Ali Akartürk, *Parlamenter Rejim Uygulamaları ve Parti Sistemleri: Parlamenter Hükümet Yapıları ve Parti Sistemleri Üzerine Bir Deneme*, İstanbul, Yeditepe Üniversitesi, 2010, s. 286-288.

⁶⁴ Yazıcı, *Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme*, s. 111, 112.

termesi, siyasal uzlaşma geleneğinin zayıf olduğu sistemimiz açısından zor gözükmemektedir. Kaldı ki, yarı başkanlık rejiminin parlamenter rejim geleneklerine bağlı kılınarak uygulanmasının sistem kilitlenmeleri bakımından yaratacağı sorunlar da göz ardı edilmemelidir.⁶⁵

Bağımsız yargı, etkili baskı grupları ve demokrasi kültürü de Fransa'da yarı başkanlığın olumsuzluklarını azaltmaktadır. Türkiye'de bu unsurlar ve ideolojik ve etnik bölünmelere açık, çok parçalı parti sistemi demokratik istikrarsızlık yaratmaya daha müsait olmakla birlikte, kamuoyunun partisiz bir Cumhurbaşkanı fikrine sıcak bakıp bakmadığı araştırılmalıdır.

V. Sorunlar

Türkiye bakımından seçilecek siyasi sistemin öncelikle şu sorunlara çözüm oluşturması beklenebilir.

1. Ağustos 2014'te vatandaşlar ilk defa Cumhurbaşkanı seçmek için sandığa gidecekler ve tam bir yıl sonra 2015'te de Başbakan'ı seçmek için sandık başında olacaklar. 2014 Cumhurbaşkanı seçimlerinde aday kişi en az yüzde 51'i alır ve 2015'te seçmene giden Başbakan adayı siyasi parti lideri de bu oranın altında veya üstünde oy alırsa ne olacağı henüz açıklığa kavuşmuş değildir. Mevcut sistemde yürütmenin iki önemli kanadı olan bu iki seçilmiş kişi yetkilerini nasıl kullanacaktır?⁶⁶
2. Anayasaya göre icranın başı Cumhurbaşkanı'dır ve Bakanlar Kurulu'na başkanlık etme yetkisi vardır. Bu durum teamülen yerleşmiş olmasa da, göreve gelecek Cumhurbaşkanı'nın böyle bir yetkiyi kullanmayacağı veya kullanmak istemeyeceği üzerinden sistem oluşturulamaz; çünkü Cumhurbaşkanı'nın hukuken böyle bir yetkisi bulunmaktadır. Doğrudan halk tarafından seçilmiş böyle bir Cumhurbaşkanı her oturumda veya sıklıkla Bakanlar Kurulu'na başkanlık etmek isterse sistem nasıl işleyecektir? Bu hususların Cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulunun farklı siyasal eğilimlerden gelmesi durumunda daha da büyük sorunlar yaratacağı unutulmamalıdır.
3. Türkiye'deki mevcut sistemde diğer büyük sorun Meclis'in ve özellikle milletvekilinin etkisizliği sorunudur. Bu konuda özellikle Meclis'ten geçen yasaların %98'inin kanun tasarısı olarak Bakanlar Kurulu'ndan geldiği hatırlanmalıdır. Bu da gösteriyor ki, kanunların neredeyse tamamı yasama yetkisine sahip Parlamento tarafından değil hükümet tarafından yapılmakta hatta kalan %2'lik kısmı da milletvekilleri tarafından teklif edilse de, hükümetin bilgisi dahilinde gerçekleştirilmemektedir. Kaldı ki, en önemli mali yetki olan bütçeyi hazırlama da

⁶⁵ Hasan Celal Güzel, "Türkiye'de Yarı Başkanlık Sistemi Uygulanabilir", Yeni Türkiye Başkanlık Sistemi Özel Sayısı, Sayı: 51, Yıl: 9, Mart-Nisan 2013, s. 479; Akartürk, Parlamenter Rejim Uygulamaları ve Parti Sistemleri: Parlamenter Hükümet Yapıları ve Parti Sistemleri Üzerine Bir Deneme, s. 291, 292.

⁶⁶ Bülent Yavuz, 2007 Anayasa Değişikliğinin Doğurduğu Tereddütler ve Çözüm Yolları, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XII, 2008, s. 1199.

hükümet tarafından gerçekleştirilerek Meclis'ten geçmektedir. Görülüyor ki, parlamenter sistem dahilinde teorik olarak yasamanın yetkisi dahilinde olan kanun ve bütçe yetkisi dahi Türkiye'de yürütme organının elindedir. Bu açıdan da ister parlamenter ister başkanlık ister yarı başkanlık olsun tüm demokratik siyasi rejimlerin gerektirdiği kuvvetler ayrılığı mevcut sistemimizde tam olarak gerçekleştirilememektedir. Böylece yasama, yürütmenin güdümünde çalışan bir kuvvet olarak sistemde yerini bulmaktadır.

4. Yasamanın ancak yürütmenin güdümünde çalışabilmesi ve etkisizliğinin diğer sonucu da, parlamenter rejimde var olan ve karşılıklı silahlar olarak adlandırılan mekanizmanın etkisini göstermemesidir. Parlamenter rejim yasama ve yürütme arasında denge ve eşitliğin olduğu, kuvvetlerin birbirini etkileyebileceği bir rejim olarak ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle de yasamanın yürütmeyi güvensizlik oyuyla düşürebilmesi ve başkaca denetim yollarını işletebilmesi; yürütmenin de yasamayı feshedebilmesi (seçimlerin yenilenmesi) silahı bulunmaktadır. Bunlar karşılıklı etkileşim araçları olarak da nitelendirilebilir. Türk sisteminde yasamanın gensoru ve meclis soruşturması yollarıyla bakanların cezai sorumluluklarını harekete geçirebilmesi veya hükümeti düşürebilmesi yetkileri güvence altına alınmıştır. Fakat Meclis bu yetkileri kullanarak bu mekanizmaları işletebilme yetkisine fiilen neredeyse sahip olmamıştır. Parlamento çoğunluğu kendi içinden çıkardığı bir bakanı düşürmeyeceği gibi; çoğunluk partisine üye bir milletvekilinin de partisine rağmen muhalefetin önermesine destek vermesi gerçekleşmemiştir ve gerçekleşmesi de olası görülmemektedir. Kaldı ki, parlamenter rejime uygun olarak, bir bakanın bireysel sorumluluğu söz konusu olup da, o bakanın bireysel sorumluluğu sonucu görevden düşürüldüğü de pek görülmemiştir. Genelde parlamenter rejimin işleyişine uygun olarak, Başbakan veya hükümet bu sorumluluğu üstlenerek, Bakanlar Kurulu'nun birlikte sorumluluğuna dönüştürmüştür. Kısacası yasama ve yürütmenin birbirini karşılıklı etkilemesi ve denetlemesi mekanizması Türk parlamenter örneğinde genellikle yasamanın yürütmeyi etkileyememesi ve denetleyememesi şeklinde gerçekleşmektedir.
5. Anayasa yapım süreci olumsuz bir şekilde sonuçlanmış olsa da, TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na sunulan teklifler ve siyasi partilerin görüşleri dikkatle incelenmelidir. Bu bağlamda iktidar partisi olarak Ak Parti'nin başkanlık rejimi önerisinin⁶⁷ özellikle, Dünya'da hiçbir örneğinin olmaması, Devlet Baş-

⁶⁷ Ak Parti'nin, başkanlık rejimine dair önerileri de içeren, Kasım 2012'de TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na sunduğu teklifinin öne çıkan hükümleri şöyle sıralanabilir:

“Madde 20– (1) Başkan, kırk yaşını doldurmuş, yüksek öğrenim yapmış ve milletvekili seçilme yeterliliğine sahip vatandaşlar arasından, halk tarafından seçilir.

(2) Başkanın görev süresi beş yıldır. Bir kimse en fazla iki defa Başkan seçilebilir.

(3) Başkanlığa son genel seçimde en az yüzde beş oranında oy almış olan siyasi partiler ile en az yüzbin vatandaş aday gösterebilir.

(4) Başkanlığa aday gösterilen milletvekillerinin üyeliği, Başkan adayı olarak Yüksek Seçim Kuruluna başvurulduğu anda sona erer.

Seçimi - Madde 21– (1) Başkanlık seçimi, Başkanın görev süresinin dolmasından önceki altmış gün içinde; makamın herhangi bir sebeple boşalması halinde ise boşalmayı takip eden altmış gün içinde tamamlanır.

(2) Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday Başkan seçilmiş olur. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamayı izleyen ikinci pazar günü ikinci oylama yapılır. Bu oylamaya, ilk oylamada en çok oy almış iki aday katılır ve geçerli oyların çoğunluğunu alan aday Başkan seçilmiş olur.

(3) İkinci oylamaya katılmaya hak kazanan adaylardan birinin herhangi bir nedenle seçime katılmaması halinde; ikinci oylama, boşalan adaylığın birinci oylamadaki sıraya göre ikame edilmesi suretiyle yapılır. İkinci oylamaya tek adayın kalması halinde, bu oylama referandum şeklinde yapılır. Aday, geçerli oyların çoğunluğunu aldığı takdirde Başkan seçilmiş olur.

Görev ve yetkileri - Madde 22- (1) Başkan Devletin ve yürütmenin başıdır. Yürütme yetkisi Başkana aittir.

(2) Başkan, Devlet başkanı sıfatıyla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.

(3) Başkan, yürütmenin başı olarak genel/(iç ve dış) siyaseti yürütür.

(4) Başkanın görev ve yetkileri şunlardır:

- a) Gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde açılış konuşmasını yapmak,
- b) Ülkenin iç ve dış siyaseti hakkında Meclise yıllık mesaj vermek,
- c) Kanunları onaylamak,
- ç) Kanunları tekrar görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri göndermek,
- d) Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halkoyuna sunmak,
- e) Kanunların, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün, tümünün veya belirli hükümlerinin Anayasaya şekil veya esas bakımından aykırı oldukları gerekçesi ile Anayasa Mahkemesinde iptal davası açmak,
- f) Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar vermek,
- g) Bakanları atamak ve görevlerine son vermek,
- ğ) Başkanlık karnamesi çıkarmak,
- h) Yabancı devletlere Türkiye Cumhuriyetinin temsilcilerini göndermek, Türkiye Cumhuriyetine gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul etmek,
- ı) Milletlerarası andlaşma akdetmek ve yayınlamak,
- i) Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil etmek,
- j) Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermek,
- k) Kamu yöneticilerini atamak ve görevlerine son vermek,
- l) Sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilân etmek ve sıkıyönetim veya olağanüstü hal karnamesi çıkarmak,
- m) Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebi ile belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak,
- n) Yükseköğretim Kurulu üyelerinin yarısını seçmek,
- o) Üniversite rektörlerini seçmek,
- p) Anayasa Mahkemesi üyelerinin yarısını, Danıştay üyelerinin yarısını, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısını ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerinin yarısını seçmek.

(5) Başkan ayrıca Anayasada ve kanunlarda verilen seçme ve atama görevleri ile diğer görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır.

Başkanlık karnamesi - Madde 23- (1) Başkan, genel siyasetin yürütülmesinde ihtiyaç duyduğu konularda Başkanlık karnamesi çıkarabilir. Bir konuda Başkanlık karnamesi çıkarılabilmesi için kanunlarda o konuyu düzenleyen uygulanabilir açık hükümlerin bulunmaması şarttır. Kişi hak ve hürriyetleri kararname ile düzenlenemez.

Kararnameler ile kanunlarda aynı konuda farklı hüküm bulunması halinde, kanun hükümleri uygulanır.

(2) Başkan, kanunların uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilir.

(3) Kararnameler ve yönetmelikler, yayından sonraki bir tarih belirlenmemişse, Resmî Gazetede yayımlandıkları gün yürürlüğe girer.

Başkanın sorumluluğu - Madde 24- (1) Başkan hakkında, kişisel ya da göreviyle ilgili bir suç işlediği iddiasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte ikisinin vereceği önerge ile, soruşturma açılması istenebilir. Meclis, bu istemi en geç bir ay içinde görüşür ve gizli oyla karara bağlar.

(2) Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasî partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından her parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclise sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona iki aylık yeni ve kesin bir süre verilir. Bu süre içinde raporun Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına teslimi zorunludur.

(3) Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır, dağıtımdan itibaren on gün içinde görüşülür ve gerek görüldüğü takdirde ilgilinin Yüce Divana sevkine karar verilir. Yüce Divana sevk kararı ancak üye tamsayısının dörtte üç çoğunluğunun gizli oyuyla alınır. Yüce Divan tarafından seçilme yeterliliğine engel bir suçtan mahkum edilen Başkanın görevi sona erer.

Başkan Yardımcısı ve Başkana vekâlet - Madde 25- (1) Başkan seçilenin oy pusulasında Başkan Yardımcısı adayı olarak yer alan kişi Başkanın seçildiği anda Başkan Yardımcılığına seçilmiş olur. Başkan Yardımcılığına aday gösterilmek için milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olmak şarttır.

(2) Başkanlık makamının herhangi bir nedenle boşalması halinde, seçimlere kadar kalan sürede Başkan Yardımcısı Başkanın yerine görev yapar ve Başkanlık yetkilerini kullanır. Başkan Yardımcılığının herhangi bir nedenle boşalması halinde, seçime kadar kalan sürede bu görevi yürütecek olan kişiyi Türkiye Büyük Millet Meclisi belirler.

(3) Başkanın hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, görevine dönmeye kadar Başkan Yardımcısı Başkana vekâlet eder ve Başkana ait yetkileri kullanır.

(4) Başkan Yardımcısı milletvekilleri ile aynı hukukî statüye tâbi olur ve milletvekillerinin sorumsuzluk ve dokunulmazlığına ilişkin hükümlerden yararlanır.

Bakanlar - Madde 26- (2) Bakanlar, Başkan tarafından atanır ve görevden alınır. Bakanların milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olması gerekir. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri ve yedek milletvekilleri, bu statüleri sona erse bile bakan olarak atanamazlar.

(2) Her bakan, Başkana karşı sorumludur.

(3) Bakanlar milletvekilleri ile aynı hukukî statüye tâbi olurlar ve milletvekillerinin sorumsuzluk ve dokunulmazlığına ilişkin hükümlerden yararlanırlar.

(4) Açık olan bakanlıklar ile izinli veya mazereti olan bir bakana, diğer bir bakan geçici olarak vekâlet eder.

(5) Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri ile teşkilât yapısı Başkanlık kararnamesi ile düzenlenir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Başkanın seçim dönemi - Madde 27- (1) Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Başkanlık seçimleri beş yılda bir aynı günde yapılır.

(2) Meclis ve Başkanlık seçimlerine ilişkin usûl ve esaslar kanunla düzenlenir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Başkanın seçimlerin yenilenmesine karar vermesi - Madde 28- (1) Türkiye Büyük Millet Meclisi veya Başkan tek başına her iki orga-

kanı'na Meclis'i fesih yetkisi tanınması, Başkan'ın yetkilerine başkanlık kararnamesi gibi önemli yetkiler eklemesi, TBMM ve başkanlık seçimlerinin aynı dönem yapılacak olmasını öngörmesi yönünden çok fazla eleştirildiği görülmektedir.⁶⁸ Prof. Özbudun tarafından da dile getirildiği üzere, eleştiriler, başkanlık sisteminin gereği olarak Başkan Meclis'i feshedemezken, Meclis'in de Başkan'ın görevine son veremeyecek olması hususunun bu öneride değiştirilerek, sistemin özüne aykırı bir sapmaya gidildiği ve bu durumun da demokratik işleyiş bakımından yaratacağı sorun üzerine yoğunlaşmıştır.⁶⁹ TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu üyesi olan Ahmet İyimaya yöneltilen eleştirileri cevaplar-ken, Türkiye'nin yaşadığı sorunlar çerçevesinde böyle bir sistem değişikliği önerisi getirildiğini, emsal aramak yerine emsal yaratmak konusunda da Türkiye'de potansiyel olduğunu belirtmiş; Türkiye'ye özgü bir başkanlık modeli önerdiklerini dile getirmiştir. İyimaya ayrıca, eş zamanlı seçimlerin farklı siyasal eğilimden gelen zıt çoğunluğun getirdiği sorunları giderici işlev göreceğini ve Başkan'ın fesih yetkisinin de halkın hakemliğine başvurmak olduğunu ifade etmiştir.⁷⁰

6. Anayasa yapım sürecinde kurulan TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nda yürütülen tartışmalardan da anlaşılacağı üzere siyasi ve hukuki koşullar nedeniyle başkanlık sistemine geçişin bir uzlaşma altında olamayacağı ihtimali düşünülmelidir.⁷¹ Bu bağlamda Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin düzenlenmesi sorunu da ortaya çıkacaktır.⁷² Bu konuda beklenen ise, muhalefet partilerinin yet-

nın seçimlerinin birlikte yenilenmesine karar verebilir.

(2) Seçimlerinin birlikte yenilenmesine karar verilen Meclisin ve Başkanın yetkileri, bu organların seçilmesine kadar sürer.

(2) Seçimlerinin birlikte yenilenmesine karar verilen Meclisin ve Başkanın yetkileri, bu organların seçilmesine kadar sürer.

(3) Bu şekilde seçilen Meclis ve Başkanın görev süreleri de beş yıldır.”, Ak Parti'nin Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na Sunduğu Teklif Metni. Teklif ile ilgili ayrıca bkz. Faruk Bilir, “Ak Parti Başkanlık Sistemi Teklifinin ABD Başkanlık Sisteminden Farklı Olan Yönleri”, <http://www.ankarastrateji.org/yazar/prof-dr-faruk-bilir/ak-parti-baskanlik-sistemi-teklifinin-abd-baskanlik-sisteminden-farkli-olan-yonleri/>; “Faruk Ataay, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ‘Başkanlık Sistemi’ Önerisi Üzerine Değerlendirme”, *Alternatif Politika*, Cilt 5, Sayı 3, 266-294, Aralık 2013.

⁶⁸ “Prof. Özbudun: Başkanlık Sistemine Karşıyım”, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25177889>, 19 Haziran 2014.

⁶⁹ “Prof. Özbudun: AKP'nin Anayasa Önerisi Mevcut Demokrasiyi Geriletir”, <http://t24.com.tr/haber/prof-ozbudun-ak-partinin-anayasa-onerileri-mevcut-demokrasiyi-daha-geriletir.225902>, 19 Haziran 2014. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Ergun Özbudun, “Hükümet Sistemi Tartışmaları”, *Yeni Türkiye Başkanlık Sistemi Özel Sayısı*, Sayı: 51, Yıl: 9, Mart-Nisan 2013, s. 205-213.

⁷⁰ Ahmet İyimaya, “Başkanlık Sistemini Tartışmak yahut AK Parti Modeli”, *Yeni Türkiye Başkanlık Sistemi Özel Sayısı*, Sayı: 51, Yıl: 9, Mart-Nisan 2013, s. 52-63.

⁷¹ 5 Soru: Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun Akıbeti ve Yeni Anayasa, <http://setav.org/tr/5-soru-anayasa-uzlasma-komisyonunun-akibeti-ve-yeni-anayasa/yorum/14186>, 18 Haziran 2014.

⁷² Mehmet Kahraman, Fonksiyonları İtibariyle Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi Tartışmaları, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 19, 2007, s. 156.

kileri artırılmış bir Cumhurbaşkanı ile başkanlık veya yarı başkanlık sistemine geçilmesine karşı çıkacağı ve bu nedenle Cumhurbaşkanının yetkilerinin mevcut şekliyle korunacağıdır.

7. Parlamenter rejim genelinde uygulanan ve Türk sistemine de hakim olan seçim sistemi liste usulü olduğundan, bu sistem disiplinli partilerin oluşmasına neden olmakta ve milletvekili adaylarını da partilere bağlı kılmaktadır. Zira bu usulün uygulanması milletvekili adaylarının belirlenmesi ve seçilmesinde parti genel merkezinin ağırlığını ve yasamanın gerçek işlevini yerine getirememesini ortaya çıkarmaktadır. Zira milletvekili, seçilmesini parti liderine ve genel merkezine bağlı olarak görmekte ve o doğrultuda sınırlı hareket edebilmektedir. Bu husus, liderlik sultanlığı ve milletvekilinin aday pozisyonunda iken dahi genel başkana bağımlı olması gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Oysa demokratik rejimin gerektirdiği “temsili vekalet”, “emredici vekalet”in aksi şekilde gerçekleşmelidir. Temsili vekalette, her ne kadar kendisini seçenin temsilcisi olsa da, milletvekilinin de özgür iradesi oluşabilmelidir. Temsili vekalet gereği milletvekilinin görev süresi içinde kendisini seçenin isteği ile dahi azledilebilmesi, emir ve talimat alması mümkün olmamalıdır.
8. Bakanların Meclis içinden çıkması geleneği de, yasama organı üyelerini bakanlık beklentisi içine sokmakta ve bağımsız hareket etmelerini engellemektedir. Partiyi ve lidere bağlılık da, bu beklentinin sonucu olarak ortaya çıkabilmektedir.

VI. Çözüm Önerileri

1. Hangi siyasi rejim benimsenirse benimsensin iyileştirilmesi ve yeniden düzenlenmesi gerekenler şu şekilde sıralanabilir:
 - a. TBMM'nin asıl ve gerçek işlevi yasama ve denetimdir. Yasa yapımında milletvekilinin yetkisi ve etkisi artırılmalıdır.
 - b. Meclis'in gensoru, meclis soruşturması, genel görüşme, meclis araştırması gibi yollarla hükümeti denetlemesi yolları adeta işlevini yitirmiştir. Bu denetim yollarına dair talepler olsa da, işleme konanların sayısı çok düşüktür. Kısacası, 1982 Anayasası her ne kadar Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesini öngörüyor ve bununla birlikte parlamenter rejimin özelliklerini koruyor olsa da, klasik parlamenterizmden sapma göstermektedir. Başbakan'a bakanların azlını isteme yetkisi tanınması rasyonelleştirilmiş parlamenterizm yönünde bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Fakat rasyonelleştirilmiş parlamenterizmin yeterli olmadığı da görülebilir. Rasyonelleştirilmiş parlamenterizmin başarılı olabilmesi için dahi, TBMM asıl yetki ve etkisine kavuşturulmalıdır. Bunun için de hem Meclisin hem de milletvekillerinin itibarını sağlamlaştıracak düzenlemeler yapılmalıdır.
 - c. Parlamentodaki komisyonlar, çoğunlukla yürütmenin önceliklerini, istediği yasaları çıkarmak için çalışmak yerine, A.B.D. sisteminde olduğu gibi, yürütmeyi denetleyici işlev görmelidirler. Bu komisyonlar yürütmenin ihti-

yaçlarını da dikkate alarak, yasamanın kanun yapma ve bütçe oluşturma işlevini etkili olarak gerçekleştirmek için oluşturulmalıdırlar.

- d. Milletvekilleri yasama faaliyetlerini ve temsilci işlevlerini gerçekleştirebilmek için ayrı bir bütçeye sahip olmalıdırlar. Valiler gibi, bürokrasinin atadığı kişiler ile halkın seçtiği vekiller arasındaki ilişkiler ya seçilen vekilin sorumluluk ve yetkisini artıracak şekilde düzenlenmelidir ya da valilerin de atanma yerine seçimle iş başına gelmesiyle değiştirilmelidir.
- e. Koalisyonlar yerine istikrarlı hükümet yapısı üzerinde durulmalıdır. Koalisyonların yarattığı sorunlar, icraat bütünsüzlüğü, koalisyon ortakları arasındaki iç siyasi anlaşmazlıklar da mevcut sistemin ve parlamenter rejimin yarattığı sıkıntılar olarak görülmektedir. Koalisyonun yarattığı istikrarsızlığın yanı sıra, sorunlardan hangi koalisyon ortağının sorumlu olacağı da belirsizleşmektedir. Bu nedenle yürütmenin sağlıklı istikrar sağlayacak şekilde oluşturulması ve sağlam hükümetlerin kurulması sağlanmalıdır.
- f. Liste usulü / nisbi temsil yerine, dar bölge (tek isim) / çoğunluk sistemi tercih edilmelidir. Böylece parti lideri yerine o bölgedeki seçmenin tercihi ve iradesiyle seçilecek milletvekilinin daha bağımsız hareket edebilmesi sağlanacaktır. Belli orandaki milletvekili önseçim yoluyla da belirlenebilir. Tüm bunlar parti genel merkezinin ağırlığını azaltacak, vekili daha bağımsız kılabilecek girişimler yaratabilecektir.
- g. Nisbi temsil, tek turlu liste seçimi zorunlu kılar ve seçim çevreleri birden çok temsilci seçilecek şekilde genişler. Nisbi temsil, çoğunluk sisteminin aksine, kazanılan oylar ile mecliste elde edilen sandalyeler arasındaki dengesizliği ortadan kaldırmayı amaçlar. Öncelikle seçim sayısı belirlenir. Bir seçim çevresinde seçim sayısı, partilerin elde ettikleri geçerli oy sayısında kaç kez varsa, her parti o seçim çevresinde o kadar milletvekilliği elde edecektir. Bir başka deyişle, partilerin aldıkları oy oranında parlamentoda temsilci sayısının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Fakat Türkiye'de de uygulandığı gibi liste usulü nisbi temsille birleştiğinde, parti listesindeki aday sırası büyük önem kazanmaktadır.

Belli sayıda milletvekilliği kazanan bir partinin listesinden hangi adayların seçilmiş sayılacağı, blok liste usulünde tamamı ile partinin saptadığı sıraya göre belirlenmektedir. Burada da parti liderlerinin kendilerine bağlı, yakın isimleri liste başı yapmaları ile adaylıklar seçmenlerden ziyade siyasi partinin karar organları tarafından şekillenmektedir. Ayrıca nisbi temsil çeşitli görüşlerin parlamentoda temsil edilmesi olanağı verdiğinden, uzun vadede siyasi partilerin çoğalmasına, mevcut partilerin bölünmesine yol açar. Bu sistemde oylar çok sayıda parti arasında dağılır ve böylelikle istikrarlı hükümet kurulması zorlaşır. Hükümet krizlerinin oluşması kolaylaşır ve koalisyon hükümetlerine neden olur. İstikrarsız hükümetler de ekonomik, siyasi ve hukuki bunalımları beraberinde getirir.

- h. İster tek isimli, ister çok isimli olsun tek turlu çoğunluk sistemleri, tek parti iktidarını kolaylaştırır. Tek turlu çoğunluk sistemleri (dar bölge), İngiltere

ve A.B.D.'de görüldüğü gibi, iki büyük partinin egemen olduğu ve bu iki partinin iktidar ve muhalefet olarak yer değiştirdiği bir sistem olarak belirmektedir. Fransa'daki iki turlu çoğunluk sistemi ise, çok partili siyasi yaşam için daha elverişlidir. Seçimin iki turlu olması, partilerin ilk turda şanslarını denemelerine ve iki tur arasında seçim pazarlıkları veya anlaşmalarına yer vermektedir. Ayrıca yerel açıdan iyi örgütlü küçük partilerin de siyasi hayatta varlıklarını sürdürmeleri sağlanmaktadır. Fakat şu da unutulmamalıdır ki, iki turlu çoğunluk sistemi Meclis'te bir partinin tek başına çoğunluğu sağlamasına imkan vermediğinden koalisyon hükümetlerine ve istikrarsız yönetimlere de neden olabilir ve siyasi partileri birbirine bağımlı ve disiplinsiz olarak da şekillendirebilir.⁷³

Türkiye'de tercih edilen seçim sistemi iki turlu çoğunluk sistemi olur ve dar bölgeli bir seçim çevresi prensibi uygulanır ise, partiler arası anlaşmalar veya programları birbirine yakın olan partiler arasında bir bağımlılık yaratılabilecektir. Seçilen temsilcilerin prestiji de, onları parti merkezine ve parti disiplinine bağımlı olmaktan kurtarabilecektir.

1. Doğrudan halk tarafından seçilen bir Cumhurbaşkanı'nın hem sorumsuz olması hem de kanun teklif edebilen yürütmede yetkili bir kişi olması sorunlar yaratabilir. Yetki ve sorumluluk kamu hukukunun genel prensibidir. Bu nedenle, sorumsuz bir cumhurbaşkanı ve sorumluluğu harekete geçirilemeyen, neredeyse sınırlı sorumlu olan bakanlar kurulunun olduğu bir sistemde yürütmenin kanun teklif etme yetkisinin çok da işlevsel olarak kullanılmayacağı düşünülebilir. Eğer bu yetkinin korunması tercih ediliyorsa, Cumhurbaşkanı'nın sorumluluğu tekrar düzenlenmeli ve açıklığa kavuşturulmalıdır. Ayrıca Bakanlar Kurulu'nun sorumluluğunun harekete geçirilmesi de teorik düzeyde kalmamalı ve uygulamada da güvence altına alınmalıdır. Zira vatandaşın kimi sorumlu tutacağı dahi zaman zaman belirsizlik kazanmaktadır.
- i. Bakanların parlamento içinden çıkması geleneğinin terk edilmesi düşünülebilir. Zira bu husus milletvekillerini, yukarıda açıklandığı üzere, partiye ve liderlere bağımlı kılmaktadır. Gerçek yasama faaliyeti, milletvekillerinin bakanlık beklentisi ve bağımlılıkları olmadığında gerçekleşecektir. Bu milletvekilleri, sadece partileri istediği ve evet demek zorunda oldukları için değil; vatandaşın ihtiyacını bilerek ve hakikaten destekledikleri yasaların geçmesi için çalışacaklardır.
- j. Özellikle doğrudan halk tarafından seçilecek Cumhurbaşkanı'nın Anayasa'da güvence altına alınmış tüm yetkileri kullanması sağlanmalıdır. Ayrıca Cumhurbaşkanı'nın görevdeyken yargılanması muafiyeti açıklığa kavuşturulmalıdır. Mevcut sistemde Cumhurbaşkanı'nın vatana ihanet dışındaki sorumluluğu konusunda pek de açıklık olduğu söylenemez. Kaldı ki, Cumhurbaşkanı

⁷³ Steven G. Calabresi, Kyle Bady, Is the Separation of Powers Exportable, Harvard Journal of Law&Public Policy, Vol. 33, s. 13.

ni'nin Yüce Divan'a sevk edilmesi halinde görevde kalıp kalmayacağı ile ilgili olarak da 1982 Anayasası'nda bir açıklık bulunmamaktadır. Genel eğilim, böyle bir durumda Cumhurbaşkanı'nın görevine devam etmeyeceği ve TBMM Başkanının vekillik yapacağı yönündedir. Görevi dışındaki kişisel suçlardan yargılanabileceği konusunda doktrinde neredeyse ortak bir fikir olduğu halde, böyle bir durumda ne şekilde yargılanabileceği ve milletvekilinin yasama dokunulmazlığı hükümlerine, Cumhurbaşkanı'nın kişisel suçtan yargılanması durumunda tabi olup olamayacağı hususu açıklığa kavuşturmalıdır. Doktrinde genel eğilim, milletvekili olmayan bakanın dahi yararlandığı yasama dokunulmazlığından, görevi dışında kişisel suç söz konusu olduğunda Cumhurbaşkanı'nın da yararlanabileceği yönündedir.⁷⁴

- k. Yerel yönetimlerin güçlenmesi ile eğitim, sağlık ve ekonomi alanlarında her bölgenin ve ilin kendi ihtiyaçlarına göre kaynak yaratmasının önü açılmalı; yürütülecek hizmetlerin bu kaynaklardan finanse edilmesi düzenlenerek ülkemizin göreceği fayda artırılmalıdır.
1. Yargı alanındaki sıkıntıların çözüm arayışı kapsamında, yargının bağımsızlığının ve tarafsızlığının tam olarak sağlanması Siyasi Partiler Kanunu değiştirilmeli ve gelişmiş ülkelerdeki gibi sivil toplum kuruluşlarının daha etkin ve aktif çalışmasına alan açacak düzenlemeler yapılmalıdır.
 2. Fransa'daki yarı başkanlık sistemi benimsenirse, dar bölge ve iki turlu bir seçim sistemi kabul edilmelidir. Böylece güçlü, işlevi artan bir yasama organı oluşacaktır. Cumhurbaşkanı ve yasama çoğunluğunun aynı partiden olması durumunda siyasi sistem, fiilen yarı başkanlık sisteminin özelliklerini gösterebilecektir. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı ve başbakan başka siyasi partilerden olduğu takdirde (kohabitasyon) siyasi sistemin, parlamenter rejim işleyişine göre yürütülmesine özen gösterilmelidir.
 3. A.B.D.'deki başkanlık sistemi benimsenirse, yürütme organının devlet başkanından oluşacağı da göz önüne alınarak, başkanlık rejiminin yürütmenin kanun teklif edememesi özelliği kabul edilmelidir. Bu sistemdeki kuvvetlerin kesin ayrılığı ama işbirliği anlayışı hassasiyetle korunmalıdır. Bu işbirliği mevcut sistemdeki yasama organını etkisiz kılan, onu yürütmenin tahakkümü altına sokan bir durum yaratmamalıdır.
 4. Parlamenter rejim korunacaksa, sisteme işlerlik kazandıracak şekilde, parlamenterizmin rasyonelleşmesi sağlanmalıdır. Bu yönde Cumhurbaşkanı'nın Meclis'in seçimleri yenileme yetkisi uygulanır hale getirilmelidir. Türkiye'de 1961 Anayasası'nda da öngörülen seçimlerin yenilenmesi kurumuna hiç başvurulmadığı hatırlanmalıdır. Fakat gerek olduğunda, uzlaşmayı teşvik edici şekilde, uzlaşma sağlanamazsa derhal seçimlerin yenilenmesi kurumunun işletileceğinin bilinmesi sistemdeki tıkanmaları önleyebilecektir.

⁷⁴ Tanör, Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, s. 333, 334.

5. Sistemdeki tıkanmaları önleyecek düzenlemeler büyük öneme sahip olsa da, bu düzenlemeler Meclis'te çoğunluğu sağlayacak parti açısından karar alma mekanizmalarının oluşmasına ilişkin oylamalarda sonunda veya son turda kendi istediği kararı aldırması rahatlığı sağlamamalıdır. Nitekim siyasal sistemde uzlaşma kültürünün eksik olduğu ülkemizde, 1982 Anayasası da bu kültüre katkıda bulunacak hükümler içermektedir. Örneğin, 1982 Anayasası'nın TBMM Başkanı'nın seçimini düzenleyen 94. maddesine göre, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkan adayları, Meclis üyeleri içinden, Meclisin toplandığı günden itibaren beş gün içinde, Başkanlık Divanına bildirilir, Başkan seçimi gizli oyla yapılır. İlk iki oylamada üye tamsayısının üçte iki ve üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır; dördüncü oylamada en fazla oy alan üye, Başkan seçilmiş olur." Belirli kişilerin seçilmesinde ve kararların alınmasında, ilk turlarda nitelikli çoğunluk sağlanamaması durumunda, son turda en çok oyu alan kişinin seçilmesini öngören bu tür düzenlemeler, sağlanması gereken uzlaşma ve görüş birliğini de azaltmaktadır. Zira bu durum çoğunluğu elinde bulunduran siyasi partinin, diğer siyasi görüşlerle ve partilerle bir ittifak ve uzlaşma arayışı içinde olması ihtiyacını adeta ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle, gerek anayasal gerek ilgili yasal düzenlemeler, Meclis'teki siyasi partilerin uzlaşma halinde karar almasını öngörecektir. Bu şekilde –siyasal kilitlenme yaratmamayı da göz önünde bulundurarak– oy birliği veya nitelikli çoğunluk mekanizmalarını rasyonelleştirilmiş parlamenterizm ilkeleri doğrultusunda hayata geçirecek şekilde yeniden düzenlenmelidir.
6. Parlamenter sistemin rasyonelleşmesi doğrultusunda, yapıcı güvensizlik oyu öngörülebilir. Böylece Federal Alman Anayasası'nda olduğu gibi, hükümetin ancak yeni bir başbakan seçilmesiyle birlikte görevine son verilebilmesi sağlanmalıdır. Alman Anayasası'nın 67. maddesine göre, halefini seçmek suretiyle, Cumhurbaşkanı'ndan Başbakan'ın azli istenebilmekte ve güvensizlik oyu verilebilmektedir. Bu yöntem parlamenter rejimde sıkça karşılaşılan hükümet istikrarsızlıklarını önleyecek bir yöntem olarak düşünülebilir.
7. Sistemin rasyonelleşmesi ve istikrar kazanması çerçevesinde, parlamento üyeliği ile bakanlar kurulu üyeliğinin aynı kişide birleşmesinin engellenmesi düşünülebilir. Böyle bir düzenleme parlamenter sistemin esaslı unsurlarından olan gensoru mekanizmasının kişisel çıkar amacıyla harekete geçirilmesini engelleyecek, hükümetlere istikrar kazandırabilecektir. Gensoru mekanizmasının asıl amacı, hükümeti izlediği politika dolayısıyla meclise karşı sorumlu kılmak olduğu halde, bu mekanizma, çoğunlukla milletvekillerinin yeni kabinede bakanlık elde etmek beklentisiyle harekete geçirilmektedir. Bu da hükümet ve rejim istikrarsızlığı yaratabilmektedir. Bakanlar kurulu üyelerinin meclis dışındaki kişilerden

atanmasını sağlayacak düzenlemeler, yapıcı güvensizlik oyuyla birlikte sisteme istikrar kazandırabilir.

VII. Sonuç

Türk siyasi yaşamında temelleri 1876 Anayasası'yla atılan, tarihi geçmişi Osmanlı yönetimine kadar uzanan parlamenter sistemin 1921 Anayasası'nda benimsenen meclis hükümeti sistemi hariç yaklaşık yüz yıldan fazla bir geleneği vardır. Türkiye'de sistem tartışmalarının yoğun olduğu dönemler genellikle hükümet istikrarsızlığının en çok yaşandığı 1970, 1980, 1990 ve 1995 yıllarıdır. AK Parti iktidarıyla birlikte istikrarlı devam eden bir yürütme bulunsa da, parlamenter sisteme has tikanıkları giderme, ileriye görme ve belirsizlikleri ortadan kaldırmaya dönük yeni bir yönetim anlayışına ihtiyaç duyulmaktadır.

Hükümet sistemini tartışırken bu sistemlerin Türkiye ölçeğinde uygulanabilirliğinin siyasi, ekonomik, sosyolojik, kültürel ve tarihi özgül faktörlerin yanında Anayasa, siyasi parti ve seçim sistemi gibi faktörlere bağlı çok değişkenli bir konu olduğu unutulmamalıdır. Türkiye'de A.B.D. başkanlık sisteminin seçilmesiyle ilgili analizlerde, bu sistemin ülkemizde sağlıklı ve başarılı işlemesi için A.B.D. yönetimine hakim olan gevşek ve disiplinsiz iki parti sistemi, buna eşlik eden seçim sistemi, demokrasi ve uzlaşma kültürünün derinliği, ekonomik zenginlik, federalizm ve yerinden yönetim gibi pek çok faktörün de birlikte tartışılması sağlanmalıdır.

Unutulmamalıdır ki, köklü bir siyasi sistem değişikliği yerine parlamenter ve başkanlık rejiminin yararlı ve güçlü yanlarını biraraya getiren bir siyasi rejim yasama organını güçlendirmekle birlikte milletvekillerine etki ve işlev kazandıracaktır. Kaldı ki, fren ve gerçek mekanizmalarının etkili bir şekilde uygulandığı, kuvvetler ayrılığını destekleyecek bir siyasi sistemin uygulanması ileri demokrasi ihtiyaçlarını karşılayacak ve mevcut sistemlerin saf uygulamalarından doğan sakıncaları da giderebilecektir.

Kaynakça

- Akartürk, Ekrem Ali, *Parlamentar Rejim Uygulamaları ve Parti Sistemleri: Parlamentar Hükümet Yapıları ve Parti Sistemleri Üzerine Bir Deneme*, İstanbul, Yeditepe Üniversitesi, 2010.
- Alkan, Haluk, *Karşılaştırmalı Siyaset: Başkanlık ve Parlamentar Sistemler Işığında Yarı Başkanlık Modelleri*, İstanbul, Açılım Kitap, 2013.
- Arslan, Nagehan Talat, İzci, Ferit, *Kuvvetli İcra: Başkanlık Sistemi Üzerine Bir Deneme*, EKEV Akademi Dergisi, 2003.
- Ataöv, Türkkaya, *Federasyon Başkanlık Yarı Başkanlık*, İstanbul, Destek, 2011.
- Boban, Davor, *Minimalist Concepts of Semi-Presidentialism: Are Ukraine and Slovenia Semi-Presidential States*, *Politicka Misao*, Vol. XLIV, 2007.
- Calabresi, Steven G., *The Virtues of Presidential Government: Why Professor Ackerman Is Wrong to Prefer the German to the U.S. Constitution*, *Constitutional Commentary*, Vol. 18, 2001.
- Calabresi, Steven G., Bady, Kyle, *Is the Separation of Powers Exportable*, *Harvard Journal of Law&Public Policy*, Vol. 33.
- Can, Osman, *Kurucu İktidar-Demokratik Kuruculuk*, İstanbul, 2013.
- Çoban, Ali Rıza, *Anayasayı Değiştirme Yetkisi Sınırları ve Denetimi*, Ankara, 2001.
- Demir, Fevzi, “Yarı Başkanlık Hükümet Sistemi ve Türkiye”, *Yeni Türkiye Başkanlık Sistemi Özel Sayısı*, Sayı: 51, Yıl: 9, Mart-Nisan 2013.
- Duverger, Maurice, *Siyasal Rejimler*, Sosyal Yayınlar, 1986, s. 41, 42.
- Elgie, Robert, *Duverger, Semi-Presidentialism and the Supposed French Archetype*, *West European Politics*, Vol. 32, 2009.
- Elgie, Robert, McMennamin, Iain, *Explaining the Onset of Cohabitation under Semi-Presidentialism*, *Political Studies*, Vol. 59, 2011.
- Eren, Abdurrahman, “İtirazım Var Başkanlık Sistemine”, *Yeni Türkiye Başkanlık Sistemi Özel Sayısı*, Sayı: 51, Yıl: 9, Mart-Nisan 2013.
- Gözler, Kemal, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Bursa, Ekin, 2013.
- Gül, Cengiz, Karagöz, Kasım, *Çağdaş Siyasal Rejimlerde Etkin Yürütme Olgusu*, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XI, 2007.
- Güneş, Turan, *Parlamentar Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi*, İstanbul, Nazir Akbasan Matbaası, 1956.
- Güzel, Hasan Celal, “Türkiye’de Yarı Başkanlık Sistemi Uygulanabilir”, *Yeni Türkiye Başkanlık Sistemi Özel Sayısı*, Sayı: 51, Yıl: 9, Mart-Nisan 2013.
- Hakyemez, Yusuf Şevki, *Yeni Anayasada Türkiye’nin Hükümet Sistemi*, SDE Analiz, Eylül, 2011.
- Hicken, Allen, Stoll, Heather, *Electoral Rules and the Size of the Prize: How Political Institutions Shape Presidential Party Systems*, *The Journal of Politics*, Vol. 70, No. 4, 2008.
- İyimaya, Ahmet, “Başkanlık Sistemini Tartışmak yahut AK Parti Modeli”, *Yeni Türkiye Başkanlık Sistemi Özel Sayısı*, Sayı: 51, Yıl: 9, Mart-Nisan 2013.
- Jennings, Will, *Bureaucratic Performance and Control in British Politics: Asylum*

- Policy 1994-2007, The British Journal of Politics and International Relations, Vol. 12, 2010.
- Kahraman, Mehmet, Fonksiyonları İtibariyle Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi Tartışmaları, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 19, 2007.
- Kalaycıoğlu, Ersin, Başkanlık Rejimi: Türkiye’nin Diktatörlük Tehdidıyla Sınırı, Başkanlık Sistemi, Türkiye Barolar Birliği, Yayına Hazırlayan: Teoman Ergül, Ankara 2005.
- Kuzu, Burhan, Her Yönü İle Başkanlık Sistemi, İstanbul, Babıali, 2011.
- Lageot, Celine, The Lack of Political Responsibility of the French President under the Constitution of 1958 and the Old Article 68, University of Bogota, Vol. 118, 2009.
- Levinson, Stanford, “So Much to Rewrite, So Little Time...”, Constitutional Commentary, Vol. 27, 2011
- Marrani, David, Semi-Presidentialism a la Française: the Recent Constitutional Evolution of the Two-Headed Executive, Constitutional Forum Constitutionnel, Vol. 18, 2009.
- Oder, Bertil Emrah, Türkiye’de Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Rejimi Tartışmaları: 1991-2005 Yılları Arasında Basına Yansıyan Öneri ve Tepkilerden Kesitler, Başkanlık Sistemi, Türkiye Barolar Birliği, Yayına Hazırlayan: Teoman Ergül, Ankara 2005.
- Onar, Erdal, İsrail’in Kendine Özgü Bir Hükümet Sisteminden Eskisine Geri Dönüşü, Ankara, 2003.
- Onar, Erdal, Türkiye’nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmesi midir?, Başkanlık Sistemi, Türkiye Barolar Birliği, Yayına Hazırlayan: Teoman Ergül, Ankara 2005.
- Özbudun, Ergun, Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı, İstanbul, Bilgi, 1993.
- Özbudun, Ergun, Parlamenter Rejimde Parlatonun Hükümeti Murakabe Vasıtaları, Ankara, AÜHFY, 1962.
- Özbudun, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Ankara, Yetkin, 2011.
- Özbudun, Ergun, “Hükümet Sistemi Tartışmaları”, Yeni Türkiye Başkanlık Sistemi Özel Sayısı, Sayı: 51, Yıl: 9, Mart-Nisan 2013.
- Özsoy, Şule, Başkanlı Parlamenter Sistem: Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçildiği Parlamenter Hükümet Modeli ve Türkiye İçin Tavsiye Edilebilirliği, İstanbul, XII Levha, 2009.
- Rushton, Michael, Political Oversight of Arts Councils: A Comparison of Canada and the United States, The International Journal of Cultural Policy, Vol. 8, 2002.
- Sağlam, Fazıl, Anayasa Hukuku Ders Notları, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, Lefkoşa, 2013.
- Schleiter, Petra, Morgan-Jones, Edward, Party Government in Europe? Parliamentary and Semi-Presidential Democracies Compared, European Journal of Political Research, Vol. 48, 2009.
- Tanör, Bülent, İki Anayasa 1961-1982, İstanbul, 1986.
- Tanör, Bülent, Yüzbaşıoğlu, Necmi, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hu-

- kuku, İstanbul, Beta, 2012.
- Tataroğlu, Muhittin, Parlamenter ve Başkanlık Sistemlerinde Siyasi İktidar ve Bürokrasi İlişkileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F., C. 13, 2006.
- Teziç, Erdoğan, Anayasa Hukuku (Genel Esaslar), İstanbul, Beta, 2012.
- Tsarouhas, Dimitris, EU Enlargement and “the Perils of Presidentialism”: A Comparative Analysis, Ankara Review European Studies, Vol. 4, No. 2, 2005.
- Tsina, M. Stres, Institutional Conditions for Creating Government Agencies in Russia and the United States, Russian Politics and Law, Vol. 43, No. 4, 2005.
- Turgut, Mehmet, Başkanlık Sistemi ve Ordu, İstanbul, Boğaziçi, 1998.
- Uluşahin, Nur, Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi, Ankara, 1999.
- Uluşahin, Nur, Saf Hükümet Sistemleri Karşısında İki Başlı Yürütme Yapılanması, Ankara, Yetkin, 2006.
- Vergin, Nur, “Siyasal Sistem Arayışları ve Yarı-Başkanlık Sistemi”, Yeni Türkiye Başkanlık Sistemi Özel Sayısı, Sayı: 51, Yıl: 9, Mart-Nisan 2013.
- Yavuz, Bülent, Parlamenter Hükümet Sisteminde ve 1982 Anayasası’nda Başkanlık, Ankara, Asil, 2008.
- Yavuz, Bülent, 2007 Anayasa Değişikliğinin Doğurduğu Tereddütler ve Çözüm Yolları, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XII, 2008.
- Yazıcı, Serap, Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Yüzbaşıoğlu, Necmi, Parlamenter Rejimlerde Türkiye’de Yürütme Kuvveti, yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul, 1986.
- Yüzbaşıoğlu, Necmi, Panel Notları, Anayasa’nın Değiştirilmez Maddeleri ve Başkanlık Sistemi, İstanbul Barosu Yayınları, 2011.
- Burhan Kuzu, “Başkanlık Sisteminin Özel Detayları”, <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/05/08/parlamenter-sistemde-padisahlik>, 17 Haziran 2012.
- Serap Yazıcı, “Başkanlık Sistemi Türkiye’yi Olumsuz Etkiler”, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25086300/>, 17 Haziran 2012.
- 5 Soru: Anayasa Uzlaşma Komisyonu’nun Akıbeti ve Yeni Anayasa, <http://setav.org.tr/5-soru-anayasa-uzlasma-komisyonunun-akibeti-ve-yeni-anayasa/yorum/14186>, 18 Haziran 2014.